

ULUSLARARASI TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

14-15 MART 2017, İSTANBUL

Editörler

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT - Prof. Dr. Yüksel ÇELİK

Prof. Dr. Leyla COŞAN - Doç. Dr. Ali SATAN

ULUSLARARASI TÜRK SAVAŞ ESİRLERİ SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayınları No. ...

Genel Koordinatör ve Proje Yönetmeni

Mehmet Mazak

Editörler

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Prof. Dr. Yüksel ÇELİK
Prof. Dr. Leyla COŞAN
Doç. Dr. Ali SATAN

Tashih ve Redaksiyon

Arş. Gör. Dursaliye ÇAĞLAR

Grafik Uygulama ve Tasarım

Cihan DİMEN TÖRE

ISBN

978-605-62984-1-7

İstanbul 2018

© Copyright Sultanbeyli Belediyesi

Baskı ve Cilt

Form Baskı Teknolojileri Reklam ve Paz. Tic. Ltd. Şti.
Şerifali Mah. Şehit Sokak No:16/1 Ümraniye / İstanbul
Tel: (0 216) 337 37 96 Matbaa Sertifika No: 31613
www.formbaski.com.tr

SULTANBEYLİ BELEDİYESİ

Abdurrahmangazi Mahallesi Belediye Caddesi No. 4
Sultanbeyli - İstanbul
Tel. 0216 564 13 00 Faks. 0216 564 13 71
e-posta belediye@sultanbeyli.bel.tr
www.sultanbeyli.bel.tr

ESİR/ESİRE MEKTUPLARI VE ARZUHALLERİ (1700-1750)

Uğur DEMİR*

Giriş

Osmanlı tarihi özelinde esir/esirlik meselesi başlıbaşına bir araştırma konusudur. Buna mukabil bu mevzu daha çok Osmanlıya esir düşenler ekseninde ele alınmış¹²⁵ ve buna dair de oldukça geniş bir literatür oluşmuştur. Osmanlı tebaasından esir düşenler meselesine dair araştırmalar ise maalesef daha başlangıç seviyesindedir ve bugüne kadar da genellikle kaynak olarak esaretname/sergüzeşt-nâmeler¹²⁶, kronikler ve Osmanlı arşiv kaynağı olarak da mühim meclis defterleri ile nâme-i hümayunlar/ahidnâmeler kullanılmıştır¹²⁷. Biz ise bu araştırmamızda daha çok esirlikten halâs olanların esaretlerine

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü, İstanbul / Türkiye, ugur1768@gmail.com

¹²⁵ Bu konudaki literatürün genel değerlendirmesi için bk. Ahmet Önal, “XVI. Yüzyılda Avrupa’daki Osmanlı Esirlerinin Kurtarılması Meselesine Dair Bazı Gözlemler”, *Marmara Türkiye-Almanya Araştırmaları Dergisi*, IV/1-2 (İstanbul 2015), s. 40, dipnot nr. 1.

¹²⁶ Sergüzeşt-nâmeler hakkında genel bir değerlendirme için bk. Orhan Kemal Tavukçu, “Sergüzeşt-nâme”, *DİA*, XXXVI, 559-560; Haluk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, İstanbul 2009.

¹²⁷ Esirlik tarihi ve Türk esirlerin tarihinin araştırılmasındaki bazı problemlerin tespiti için bk. Suraiya Faroqhi, “Savaş Raporlarına Göre Bir Esir: Bir Görgü Tanığı Anlatısında Veziriazam Kara Mustafa’nın Karargâhı ve Hanesi”, *Yeni Bir Hükümdar Aynası, Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2011, s. 209-210; aynı yazar, “Esirlere, Kölelere ve Yabancıların Hayırseverliğine Dair”, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 2017, s. 203-230. Bu vesileyle Faroqhi’nin Türk esirlerinin tarihi ile ilgili çalışmaların azlığına dair tespiti haricinde, bunun sebeplerine dair yazdıklarının önemli bir kısmına katılmadığımızı da ifade etmek isteriz.

dair kaleme aldıkları arzuhaller¹²⁸ ve yayınlanmamış bazı esir mektupları¹²⁹ üzerinde duracağız.

Konuya giriş mahiyetinde öncelikle “esir”, “esire” kelimeleri üzerinde durulması gerekir. Zira “esir” kelimesi her ne kadar Arapça’da “savaş tutsağı” anlamına gelse ve daha çok muharip erkek askeri ifade etse de, zamanla bu anlamının genişlediği bilinmektedir. Osmanlı döneminde de anlam genişlemesi devam etmiş ve sıklıkla “köle” kelimesinin de yerine kullanılmıştır¹³⁰. Arzuhallerden ve konu ile ilgili diğer yazışmalardan anlaşıldığına göre Osmanlı belgelerinde “esir” yalnızca savaş tutsaklarını ifade etmek için kullanılmamıştır. Nitekim Celalilere veyahud haramilere tutsak düşenleri ifade etmek için de “esir” kelimesinin tercih edildiği vakidir¹³¹. Ayrıca “esir” kelimesi yerine zaman zaman “tutsak” kelimesi de tercih edilmiştir¹³².

¹²⁸ Esirlikten halâs olabilmek için Avrupalı makamlara sunulan arzuhaller için bk. Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalya’sında Müslüman Köleler*, çev. Betül Parlak, İstanbul 2003, s. 463-493. Biz ise bu çalışmamızda Osmanlı makamlarına sunulan esir arzuhallerini ele alacağız. Bu vesileyle Sureiya Faruqi’nin “Merkezi yönetime ulaşan dilekçeler nadiren arşivlerde saklanırdı” hükmünün de doğru olmadığını ifade etmek gerekir, zira en azından burada inceleyeceğimiz ve ekler kısmında transkribe edilmiş hallerini vereceğimiz arzuhaller bunun erken bir hüküm olduğunu göstermek için yeterlidir. Müellif, bu hükmü bir esir arzuhalinden hareketle ulaşmıştır (“Kölelikten Kaçış: 18. Yüzyıl Anadolu’sunda Bir İran Uyruğunun Maceraları”, *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, s. 241). Buna mukabil özellikle Osmanlı Arşivi’ndeki dosya tasniflerinde 17 ve 18. Yüzyıllarda kaleme alınmış yüzlerce esir arzuhali bulmak mümkündür. Mesela İranlı Hasan adlı bir esirin arzuhalı (BOA, ADVN, Dosya nr. 1894/19) Suraiya Faruqi’nin çözemediği, buna mukabil sipekülâtif tahminlerde bulunduğu birçok problemin halli için kullanılabilir özelliktedir.

¹²⁹ Yayınlanmış bazı esir veya esir yakın(lar)ının mektubu için bk. İsmet Parmaksızoglu, “Bir Türk Kadısının Esâret Hatıraları”, *Tarih Dergisi*, S 8 (İstanbul 1983), s. 7-84; Halil Sahillioğlu, “Akdeniz’de Korsanlara Esir Düşen Abdi Çelebi’nin Mektubu”, *Tarih Dergisi*, S 17 (İstanbul 1962), s. 241-256; Mikail Acıpınar, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Toskana Grandukalığında Türk Esirler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1 (Temmuz 2010), s. 15-38; aynı yazar, “Floransalılara Esir Düşen Erdoğan Oğlu Hamza’ya Yazılan Türkçe Bir Mektup (1576)”, *Erdem*, S 66 (2014), s. 5-18. Esaretnâmeler hakkında genel bilgiler için bk. Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2016, s. 166-167.

¹³⁰ Ahmet Özel, “Esir”, *DİA*, XI, 382.

¹³¹ Bazı misaller için bk. BOA, C.ML, nr. 204/8439; A.DVN, Dosya nr. 756/69.

¹³² BOA, D.MKE, Dosya nr. 405/139. Zitvatorok Antlaşması’nda da esir kelimesi yerine tutsak kelimesi kullanılmıştır (Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara 1953, s. 20).

Tebarüz ettirmemiz gereken bir diğer husus da neden 1700-1750 yılları arasının seçildiğidir. Bunun en önemli sebebi bu tarih aralığının yoğun bir savaş dönemini ihtiva etmesidir. Nitekim 1683-1699 yılları arasında devam eden “uzun Türk savaşları”, 1711 Prut, 1714-1715 Venedik, 1716-1718 Avusturya, 1723-1727, 1730-1732 ile 1743-1746 İran, 1736-1739 Rusya-Avusturya Savaşı esir meselesinin yoğun bir şekilde gündemde kalmasını sağladı. Haliyle bu durum esirlerin arzuhallerinin artmasını da etkiledi. Bir diğer amil ise Türk esirleri ile ilgili yapılan çalışmaların daha çok önceki yüzyıllar ve 19. yüzyıl ekseninde ele alınması, 18. yüzyılın ise bu minvalde ihmal edilmesidir¹³³.

“Beni Bu Cehennem Azâbından Kurtarasız”

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere esir mektuplarının çok az bir kısmı tespit edilip¹³⁴, muhtelif çalışmalarda neşredildi. Biz de burada öncelikle iki esir mektubu ile bir takriri ele alacağız.

Mehmed bin İbrahim tarafından amcalarına hitaben kaleme alınan iki mektup oldukça ilginçtir¹³⁵. Mektupların her ikisinde de tarih bulunmaz ve nerede esir olduğu belirtilmez. Buna mukabil, mektubun bugün bulunduğu yerden hareketle Venedik ile irtibatlı olması kuvvetle muhtemeldir.

¹³³ 18. Yüzyıldaki Türk esirleri meselesini ele alan bazı çalışmalar mevcuttur; fakat bunlar diğer yüzyılları ihtiva eden çalışmalar yanında oldukça azdır. Bu minvalde bk. Osman Köse, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Esir Mübadelesi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, III/II. Kısım*, Ankara 2002, s. 349-359; Karl Jahn, “18. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadeleri”, çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Sosyoloji Konferansları (1961-1962)*, İstanbul 1962, s. 38-51; aynı yazar, “XVIII. Asırda Avusturya’da Türk Esirleri”, *İş ve Düşünce*, XXXI/256 (İstanbul 1966), s. 7-9; Leyla Coşan, “Almanya’da Hristiyanlaştırılan Türk Savaş Esirleri ve Bunların Vaftiz Törenleri (16-18. Yüzyıllar)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 19 (İstanbul 2008), s. 43-60; Salvatore Bono, *Yeniçağ İtalya’sında Müslüman Köleler*, muhtelif sayfalar.

¹³⁴ Yayınlananların haricinde bugüne kadar tespit edilemeyen birçok esir mektubu vardır. Bunların birkısmı Türkiye’deki ve yurtdışındaki muhtelif arşivlerde, önemli bir kısmı ise yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerde bulunan mecmualardadır. Bu mektupların tarafımızdan tespit edilebilenleri Ahmet Önal ile birlikte hazırlamakta olduğumuz kitapta neşredilecektir.

¹³⁵ <http://www.archiviodistatovenezia.it/divenire/imagefullscreen.htm?fs=1&imgIndex=1&idUa=39566&first=0&last=1#>

Mehmed, ilk mektubunda amcasına selâm ve saygı ifade eden cümlelerden sonra kendi ahvaline dair bilgiler verir. Bu minvalde, “gice ve gündüz esirlikten çektiğimiz cefâyı Mevlâ’dan gayrı kimse bilmez” ve “bu esirlik kadar müşkül derd dünyada yokdur” der. Ardından ismini vermediği amcasının daha önce kendisine ulaştırılmak üzere bir Yahudi aracılığıyla gönderdiği mektup ile on riyal gurusun eline geçtiği, fakat hâlâ serbest bırakılmak için kendisine bir bedel biçilmediği bilgisini verir. Buna karşılık, fiziken kuvvetsiz, maddi olarak da zayıf olduğundan bedelinin 200 riyal kuruş olacağını umduğunu kaydeder. Mehmed, amcasından kendisine daha önce mektup ve para gönderdiği Yahudi vasıtasıyla 200 riyal kuruş göndermesini ister. Ayrıca içinde bulunduğu durumu hissettirmek ve istediği paranın ödenmesini kolaylaştırmak için şu cümleleri yazar: “Benim sultânım amucam lutf idüp ihsân idüp beni bu cehennem azâbından kurtarasız. Benim dünyada sizden gayrı kimsem yokdur. Bu kâfirlere bir gün kul olmadan ölünce sizin abd-i müşterânuz ve kulunuz olayım. Hemân lutf edüp benüm halâs olmama sebep olasız”.

Mehmed’in ikinci mektubu da¹³⁶ amcası Hacı Mustafa ile Hacı Ali ve Baba Cafer’e hitaben kaleme alınmıştır. Mektupta mezkur kişilerden haline merhamet göstermeleri ve kurtuluşu için bahasına yardımcı olmaları, bunun için de Venedik’e giden Yahudiler vasıtasıyla serbest bırakılmasını talep etmeleri ister. Ayrıca beş senedir esir olduğunu kaydettikten sonra, kurtuluşu konusunda yardım etmelerini sağlamak için şunları yazar: “Ben ahvâlimi evvel Hazret-i Allah’a sâniyen sizlere dimişimdir. Sizden gayrı kimsem yokdur. Eğer siz bizim ahvâlimiz ile tekayyüd etmezsenüz bu oğlunuz ölünce kâfirlerin ellerinde kalmak lazım gelür. Lutf idüp tekayyüd buyurasız. Ve bizi bilüp su’âl eden ahhâba du’âlar iderim. Kâmil beş senedir esir olalı ne gicem gicedir ve ne gündüzüm gündüzdür. Hemân gice ve gündüz aklım ve fikrim sizinledir. Güzel başlurunuzun zekat ve sadakalarından benim bahamı tedârük idüp beni halâs idesiz. Kâfir elinden bir esir halâs itmenin ne kadar sevâbı var idüğü ma’lûmunuzdur. İmdi lutf idüp beni kurtarasız”.

¹³⁶ <http://www.archiviodistatovenezia.it/divenire/imagefullscreen.htm?fs=1&imgIndex=1&idUa=39566&first=0&last=1#>

Mehmed'in mektubunun muhataplarına ulaşp ulaşmadığına, ayrıca serbest bırakılması için gerekli paranın ödenip ödenmediğine dair şimdilik başka bir bilgiye sahip değiliz. Ayrıca mektubun üslubundan ve imlasından hareketle Mehmed hakkında bazı tahminlerde bulunmak da mümkün değildir¹³⁷.

Hacca Giderken Esir Düşen Diyarbakırlı İsmail Çelebi

Bir esirin kaleminden çıkan ve günümüze ulaşan bir diğer nadir belge de Diyarbakırlı İsmail Çelebi'ye aittir¹³⁸. Hacca gitmek üzere bir gemiye binen, daha Mısır'a varmadan korsan saldırısına uğrayarak esir düşen ve kurtulduktan sonra da esaret yıllarına dair ayrıntılı bir takrir sunan İsmail Çelebi, esaretini anlatabilen nadir esirlerdendir.

İsmail Çelebi, Diyarbakır valiliği yapan Abdipaşazâde Ali Paşa'nın¹³⁹ maiyetinde bulunmuş ve 1156/1743-1744'te hacca gitmek üzere yola çıkmıştı. Mısır'a gitmek için Trablus'ta bir Müslüman gemisine binmiş, fakat bindiği gemi Trablus ile Sayda arasında meşhur İspanyol korsan Andria'nın saldırısına uğramış, İsmail ile birlikte 14 yolcu korsanlara esir düşmüş, İsmail dört sene Andria'nın gemisinde kürek mahkumu olarak kalmıştır. 1748'de ise İngiltere kraliyet donanmasına ait bir savaş gemisinin Andria'nın gemisine saldırması sonucu kurtulabilmiştir.

İsmail Çelebi, kurtulduktan sonra Divân-ı hümayûn'a esaret

¹³⁷ Bazı araştırmalarda mektuplarından hareketle esirlerin eğitim durumlarına dair tahminlerde bulunulmaktadır. Buna mukabil arzuhallerde de göreceğimiz üzere, bu mektupların esirlerin bizzat kendilerinin yazdıklarına dair elimizde sağlam deliller mevcut değildir. Aksine Mehmed'in mektubunda ve diğer arzuhallerde, imlada ve inşada birtakım sıkıntılar mevcutsa da, bunların resmi kaidelere uydukları, haliyle önemli bir kısmının bu tür yazıların nasıl yazılması gerektiğini bilen birileri yani arzuhalciler tarafından kaleme alındığını söylemek mümkündür. Arzuhallerdeki yanlış yazımların da arzuhalcilerin inşadaki kifayetsizliklerden kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. Arzuhalcilerin gerekli donanımına sahip olmaları hususunda alınan tedbirlerle ilgili bk. Mehmet İpşirli, "Arzuhal", *DİA*, III, 448.

¹³⁸ İsmail Çelebi'nin esaret yıllarını anlattığı takriri için bk. BOA, A.AMD, Dosya nr. 8/58.

¹³⁹ Abdipaşazâde Ali Paşa, 1737-1738'de 3 ay ve 1747-1748'de 1 yıl 7 ay olmak üzere iki defa Diyarbakır valiliği yaptı (bk. İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hakimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1 (Elazığ 2000), s. 248).

yıllarını anlattığı bir takrir sundu. Takrir bir korsan gemisindeki esirin neler yaşadığına ve nasıl kurtulduğuna dair ayrıntılı bilgiler ihtiva eder. Bu minvalde takrirden öncelikle Andria'nın aslen İspanyali olduğu ve aralarındaki husumet yüzünden özellikle İngiliz gemilerine saldırdığı, bunun üzerine İngilizlerin durumu krallarına şikayet ettiklerini, kralın da Andria'yı yakalamak üzere bir savaş gemisi gönderdiği, savaş gemisinin kaptanına da "ya başın ya başı" emrini verdiği bilgisi verilir. Devamında İngiliz savaş gemisinin Andria'nın Silifke ile Akliman arasında olduğunu haber aldığı ve hemen harekete geçtiği ve korsan gemisini sabaha karşı Silifke yakınlarında yakaladığı belirtilir. Takrirden rapor edildiğine göre İngiliz savaş gemisi geldiğinde korsan gemisinde 68 Müslüman esir bulunmaktaydı ve Andria da ağır bir şekilde hastaydı. Sabahın ilk ışıklarıyla korsan gemisinde bir koşuşturmaca başladı ve esirler de bunun İngiliz savaş gemisi yüzünden olduğunu haber aldı.

İsmail Çelebi'nin anlattığına göre savaş gemisi 20 çift kürekliydi ve her bir küreği altışar adam çekmekteydi. İngiliz gemisi hemen korsan gemisi üzerine hamle etti, fakat başlarda zürgârın da avantajıyla Andria başarılı bir mücadele verdi. Mücadelenin ilerleyen safhasında rüzgâr kesildiğinden korsan gemisi de hareket kabiliyetini kaybetti. Karşılıklı top atışlarında İngiliz savaş gemisinin üstünlüğü artık kesinlik kazandı ve mücadelenin sonucunu savaş gemisinin isabetli top atışları tayin etti. İngiliz gemisinden atılan toplar önce korsan gemisinin çarmihına, sonra baş direğine daha sonra da Andria'nın bulunduğu yere isabet etti. Ateşli silahların üstünlüğü karşısında aciz kalan Andria ve mürettebatı, korsan gemisindeki parayı da yanlarına alarak filika ve küçük kayıklarla kaçtılar. Kaçarken de gemilerini ateşe vermek istediler, fakat gemideki Yahudi esirlerden birinin bunu fark etmesi üzerine başarılı olamadılar. İngiliz savaş gemisi de korsanların peşine düştü, iki filika ile kaçanları, yanlarındaki bir sandık dolusu altın ve sekiz-on kise akçeyle birlikte yakaladı; ancak Andria, iki sandık dolusu altın ile kaçmayı başardı. Bu arada içindeki esirlerle birlikte sağlam bir şekilde ele geçirilen korsan gemisi İngiliz savaş gemisinin "yedeğinde" Silifke Limanı'na getirildi.

Takrirden Andria'nın ne kadar tehlikeli bir korsan olduğuna dair de

şu bilgiler verilir: “Biz altmış sekiz aded ehl-i İslâm idik, içimizde beş altı senelik esir var idi. Mesfûr korsan bizi aldığı vaktten beru yalnız o sene on sekiz müslümân sefinesi alup bu sene dahi dört kıt’a pirinç yüklü Mısır tüccârı sefinesi ahz eylemiştir. O zemândan bu âna gelince görüp ve görmediğim sefâin-i müslimîn katî vâfir olup ve aralıkda aldığı ada keferesi sefinelerinin nihâyeti yokdur ancak anların akçe ve zahîrelerini alup kendülerini ve sefinelerini ıtlâk eyler idi. Ve biz mahbûs olalı yüz mikdârı Müslümânı satmışdır ve katî vâfir akçesi var idi”. İsmail Çelebi, Andria’nın yakalanamamasını onun başkalarından yardım almasına ve diğer meşhur korsanlarla birlikte hareket etmesine bağlamakta, bu minvalde Garilo ve Cüvan adlı iki namlı korsanın ismini vermektedir. Ayrıca Andria’nın kalyonunun üst lombarında 20 kadar top imal edilebildiğini ve 160’tan fazla mürettebatı bulunduğunu, her sene bir defa Malta’ya giderek ganimetini sattığını rapor eder¹⁴⁰.

Sicilya’dan Mektup Var!

7 Nisan 1740’ta Osmanlı İmparatorluğu’nun Sicilyateyn ile dostluk antlaşması imzalaması burada bulunan Osmanlı esirlerini de ümitlendirdi¹⁴¹. Bu ümidin bir tezahürü olarak adada esir olan bulunan Osmanlı vatandaşları, Divân-ı hümayûn’a topluca 28 S 1154/15 Mayıs 1741 tarihini taşıyan bir mektup gönderdiler.

Mektupta öncelikle Cezayir ile Sicilya arasında imzalanacağını haber aldıkları antlaşmadan dolayı çok memnun olduklarını ve her daim padişaha duada bulunduklarını ifade edilir. Daha sonra Sicilya’da 600 Osmanlı vatandaşı esir bulunduğunu, bunların 500’ünün çekdirmeye,

¹⁴⁰ İsmail Çelebi’nin raporunda da kaydedildiği üzere Avusturya Veraset Savaşı’nın devam ettiği 1740’larda özellikle Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerinde büyük bir artış oldu. Bu yüzden Humbaracı Ahmed Paşa ile İbrahim Müteferrika, Akdeniz’deki korsanlığın önüne geçmek için bazı önerilerde bulundular. Ayrıca kaptanıderyalara Akdeniz’deki korsanlığın önününün alınması için birçok emir gönderildi. İstanbul’daki Avrupalı elçiler de birbirleri aleyhinde şikâyetlerde bulundular. Bu gelişmelere dair bk. Uğur Demir, *Osmanlı Hizmetinde Bir Mühtedi: Humbaracı Ahmed Paşa*, İstanbul 2015, s. 95-97. Ayrıca bk. İdris Bostan, “Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi”, *Türkler ve Deniz*, ed. Özlem Kumrular, İstanbul 2007, s. 29-46.

¹⁴¹ 1740 Osmanlı-Napoli Antlaşması ve bunun arka planı hakkında bk. Uğur Demir, *Humbaracı Ahmed Paşa*, s. 82-83.

100'ünün ise ada içinde "der-zincir" olduğunu; 600 esirden şimdiye kadar 63 kadarının İstanbul'a gönderildiğini, geri kalanının ise esaret hayatına devam ettiğini; geride kalanların tamamının Cezayirli, Tunuslu ve Trabluslu olduğu kaydedilir. Dostluğu bir gereği olarak kendilerin de serbest bırakılmasını rica ederek mektuba son verilir¹⁴².

Esarete Dair Önemli Bir Kaynak: Arzuhaller

Osmanlılarda en tabi hak arama yollarından biri, yetkili makama arzuhal sunmaktır. Arzuhaller en üst merci olan Divân-ı hümayûn'a ve bizzat padişaha sunulduğu gibi, sadrazamlara veya eyaletteki görevlilere sunulabiliyordu. Bu hakka, bütün Osmanlı tebası yanında, bir şekilde Bâbüli ile irtibatla olan diğer ülkelerin vatandaşları da sahipti. Bu sayede bugün elimizde neredeyse her konuya dair binlerce arzuhal ulaşabildi¹⁴³. Bunların bir kısmı ya farklı ülkelerde esir olanlar ya da esaretten kurtulanlar veya esirlerin yakınları tarafından kaleme alınan arzuhallerdir. Biz burada yalnızca esir Osmanlı vatandaşları ile ilgili arzuhaller üzerinde duracağız.

Esir arzuhalleri, diğer arzuhallerle benzer diplomatik özellikler taşır. Bu minvalde padişaha sunulanlarda elkab kısmı "Devletlü ve merhametlü ve azametlü pâdişâh-ı âlem-penâh hulledallahu hilâfetiha ilâ-yevmü'd-dîn hazretlerinin rikâb-ı hümayûnlarına yüzler sürdüğümüzden sonra Hakk Subhanehu ve Te'âlâ hazretleri pâdişâhımızın hüsn-i nazârını fukarâ ve zu'efâ üzerinden yevmen fe yevmen ziyâde eyleye, âmin, bi-hürmet-i seyyide'l-mürselin"¹⁴⁴ şeklinde; sadrazama sunulanlar da ise, "Devletlü, inâyetlü, merhametlü, şefkatlü sultânım hazretleri sağ olsun"¹⁴⁵, "Devletlü ve

¹⁴² BOA, C.HR, nr. 79/3931.

¹⁴³ Arzuhal hakkında bk. Mehmet İpşirli, "Arzuhal", *DİA*, III, 447-448; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Ankara 2013, s. 303-315; Halil İnalıcık, "Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar'lar", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (İstanbul 1988), s. 33-45. 18. Yüzyılda Osmanlı tebaası kadınların kaleme aldıkları 40 arzuhalin diplomatik olarak incelenmesi için bk. Ensar Köse, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Hak Arama Kültürü", *Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi 13-14 Mayıs 2016-İstanbul, II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri*, I, ed. Fethi Gedikli, İstanbul 2016, s. 291-321.

¹⁴⁴ BOA, C.BH, nr. 105/5076. Padişaha sunulan arzuhallerin elkab kısımları hakkında bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s. 303-304.

¹⁴⁵ BOA, A.DVN, Dosya nr. 245/60.

merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁴⁶, “Devletlü ve sa’âdetlü sultânım tezâyüd-i tûl olsun”¹⁴⁷, “Sa’âdetlü ve mürüvvetlü sultânım mazarratdan sâlim olsun”¹⁴⁸, “Devletlü ve sa’âdetlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁴⁹, “Devletlü, inâyetlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁵⁰, “Devletlü ve inâyetlü ve fukarâya merhametlü efendim sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁵¹, “Devletlü ve sa’âdetlü ve fukarâya merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁵², “Devletlü, mürüvvetlü sultânım hazretleri huzûrlarına arz olunur”¹⁵³, “Devletlü, sa’âdetlü, merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁵⁴, “Devletlü ve sa’âdetlü ve inâyetlü, merhametlü, adâletlü sultânım hazretleri sağ olsun”¹⁵⁵, “Hakk subhanehu ve te’âlâ hazretleri devletlü, inâyetlü velî-nî’metim sultânım hazretlerinin vücûd-ı pür-cûdların hatâlardan masûn ve mahfûz eyleyüp makam-ı âlîlerinde dâim ü sâbit ve ber-karâr eyleye, âmîn! Yâ Rabbü’l-âlemîn ve bi-hürmeti’l-mürselîn!”¹⁵⁶ şeklindedir.

Yine bu anlamda tavzih-meram, tebyin-i istihkak, hatime ve arzuhali verenin ismi kısımları da diğer konularda kaleme alınan arzuhallerle benzerlik arz eder. Bu durum esir arzuhallerinin tarihsiz olması noktasında da aynıdır. Özellikle son özellik yüzünden arzuhallerin tarihlendirilmesinde ciddi sıkıntılar mevcuttur.

Esir arzuhallerini sunan kişilerin ait olduğu toplumsan sınıf (askerî-

¹⁴⁶ BOA, A.DVN, Dosya nr. 259/64; A.DVN, Dosya nr. 259/14; A.DVN, Dosya nr. 409/46; A.DVN.MSR, Dosya nr. 1/10; A.DVN, Dosya nr. 842/43; A.DVN, Dosya nr. 842/43; A.DVN, Dosya nr. 1894/19; A.RSK, Dosya nr. 376/16; A.RSK, Dosya nr. 1161/29; A.RSK, Dosya nr. 1309/57; C.SM, nr. 16/847; AE.SMHD.I, nr. 253/20613.

¹⁴⁷ BOA, A.DVN, Dosya nr. 253/29.

¹⁴⁸ BOA, A.DVN, Dosya nr. 253/90

¹⁴⁹ BOA, A.DVN, Dosya nr. 264/55; A.DVN, Dosya nr. 266/28; A.DVN, Dosya nr. 375/23; A.DVN, Dosya nr. 475/32; A.DVN, Dosya nr. 841/43; A.DVN, Dosya nr. 890/22; İE.HR, nr. 6/618.

¹⁵⁰ BOA, A.RSK, Dosya nr. 1161/90.

¹⁵¹ BOA, A.DVN, Dosya nr. 409/74.

¹⁵² BOA, A.DVN, Dosya nr. 858/29.

¹⁵³ BOA, A.DVN, Dosya nr. 475/32; A.DVN, Dosya nr. 854/84.

¹⁵⁴ BOA, A.DVN, Dosya nr. 612/5; A.DVN, Dosya nr. 892/45.

¹⁵⁵ BOA, C.ADL, nr. 5/299.

¹⁵⁶ BOA, A.DVN, Dosya nr. 756/69.

reâyâ), cinsiyetleri ve milliyetleri¹⁵⁷ gibi gruplara göre veya esir düştükleri yerlere veya diplomatik özelliklerine göre tasnif etmek mümkündür. Buna mukabil özellikle askerî sınıftan¹⁵⁸ olanlar ile reâyâdan¹⁵⁹ olan esirlerin arzuhalleri birçok açıdan birbirinden farklılık arz eder. Nitekim askeri sınıf arzuhalleri, devletle ilgili boyutunun daha fazla olması ve devlet dairelerinde daha fazla kaydının bulunması hasebiyle, reâyâ tarafından sunulan arzuhallere nazaran daha fazla muameleyi ihtiva eder. Buna mukabil, vakıfla veya herhangi bir gelirle ilgili sıkıntı yaşanmadığı taktirde reâyânın sunduğu esir arzuhalleri üzerinde daha az muamele kaydı bulunur. Askerî sınıfın sunduğu arzuhalleri, muamelelerde çoğunlukla tarih bulunduğu için, tarihlendirmek daha kolaydır. Ayrıca devletin esirlik meselesine yaklaşımını anlama adına askerî sınıfa ait arzuhallerdeki muamele kayıtları daha fazla veri ihtiva eder. Bununla birlikte reâyâyâ ait arzuhaller de, neredeyse başka hiçbir kaynaktan bulamacağımız sessiz bir tarihin kapılarını araştırmacılara açar. Biz burada genel olarak kronolojik bir sıra takip edecek, fakat arzuhalleri esirler adına sunulanlar ve esirlerin sunduğu şeklinde iki gruba ayırarak ele alacağız.

Esirler Adına Kaleme Alınan Arzuhaller

Yukarıda da ifade edildiği üzere 1683-1699 yılları arasında devam eden savaşlar, 18. yüzyılın hemen başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yoğun bir şekilde esirlik meselesi ile ilgilenmesini gerektirdi. Zira savaşların hemen ardından Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya ile barış antlaşmalarının imzalanmasıyla birlikte esirlerin serbest bırakılması veya mübadele edilmesi de gündeme geldi¹⁶⁰. Bu minvalde Malta ile de

¹⁵⁷ Burada "millet" ırkî bir tasnifi değil, Osmanlı millet sistemindeki tasnifi ifade etmektedir.

¹⁵⁸ Osmanlılarda askerî sınıfına kimlerin dahil olduğuna dair bk. Halil Sahillioğlu, "Askerî", *DİA*, III, 488-489.

¹⁵⁹ Osmanlılarda reâyâ kelimesinin kullanımı ve kimleri kapsadığı hakkında bk. Mehmed Öz, "Reâyâ", *DİA*, XXXIV, 490-493.

¹⁶⁰ Barış antlaşmalarından sonra esirlerin karşılıklı olarak serbest bırakılmasıyla ilgili uygulamalara bazı misaller için bk. BOA, Mühimme Defteri, nr. 111, s. 1, hk. 1-2; nr. 111, s. 71, hk. 241; nr. 111, s. 260, hk. 909-912; nr. 111, s. 544, hk. 1900. Esirlerin serbest bırakılması gündeme gelince Osmanlı topraklarında Avusturya vatandaşı esirlerin sayısının da tespit edilmesi için listeler oluşturuldu. Bu minvalde oluşturulan listeler için bk. Mühimme Defteri, nr. 111, s. 738-751.

esir takası arttı. Yakınlarını esaretten kurtarmak isteyenler bunu bir fırsat bilerek Divân-ı hümayûn’a arzuhal sundular.

Divân-ı hümayûn’a arzuhal sunanlardan biri mîrî kalyon leventlerinden Mustafa idi. Mustafa, 21 senedir Malta’da esir bulunan kardeşi Hasan’ın kurtarılması için müracaat etti. Bunun için Mehmed Hoca Kalyonu’nda bulunan Nikola adlı bir esirle kardeşi Hasan’ın takas edilmesini talep etti. Mustafa’nın bu talebi, ancak belli şartlar sağlandıktan sonra mümkün olabilirdi. Nitekim kaptanıderyaya yazılan fermana, şayet Nikola ileri gelenlerden, kaptan veya zabıt olmayıp da “âdî esir” ise Hasan ile takas edilebileceği bildiriliyor ve bunun için kaptanıderyadan bir arz kaleme alması isteniyordu¹⁶¹.

Barış antlaşmaları gereği esir mübadelesini fırsat bilerek yakınlarını esaretten kurtarmak için arzuhal kaleme alan bir diğer kişi Mehmed’di. Mehmed, Venedik’e esir düşen eşi ve çocuklarının takas yoluyla kurtarılması için Divân’a arzuhal sundu. Arzuhalde “ehl ü iyâlini tahlîs için” Tersane-i âmire’de olan Venedik esirleriyle takas edilmesini talep etti. Mehmed’in bu talebi olumlu karşılandı ve kaptanıderyaya, Mehmed’in ailesinin serbest bırakılması için gerekeni yapması bildirildi¹⁶².

Ahmed adlı biri de 21 Eylül 1694’te Sakız’ın işgali sırasında Venedik donanmasına esir düşen oğlu Mustafa’nın kurtarılması için 1703’te Divân’a arzuhal sundu. Arzuhalde oğlunun hâlâ hayatta olduğunu haber aldığını bildirdi. Bu da esir olmasına rağmen oğlundan bir şekilde haber almaya devam ettiğini gösterir. Ahmed’in müracaatı üzerine kaptanıderyaya, Mustafa’nın Venedik ile esir mübadelesi sırasında takas edilmesi yönünde emir verildi¹⁶³.

Ahmed adındaki başka biri de 15 senedir Venedik’te esir olan kardeşi firkate kaptanlarından Hasan’ın kendi imkanlarıyla kurtulmasına imkanı bulunmadığını, bu yüzden esir takas edilirken kardeşinin de

¹⁶¹ BOA, Mühimme Defteri, nr. 111, s. 21, hk. 47, Evâhir-i Z 110/19-29 Haziran 1699.

¹⁶² BOA, Mühimme Defteri, nr. 114, s. 9, hk. 26, Evâil-i L 114/18-28 Şubat 1703.

¹⁶³ BOA, Mühimme Defteri, nr. 114, s. 86, hk. 379, Evâsıt-ı Za 114/28 Mart-7 Nisan 1703.

bunlar arasına dahil edilmesini bildiren bir arzuhal kaleme aldı. Konu Divân'da görüşüldü, talep olumlu karşılandı ve kaptanıderyaya Hasan'ın da mübadele edileceklere yazılması bildirildi¹⁶⁴.

Esir olan yakınlarını kurtarmak için sonraki senelerde de Divân'a arzuhal sunuldu. Bu minvalde Hatice adlı bir kadın, Fatma adlı kızının esirlikten kurtulması için arzuhal verdi. Arzuhalde kaydedildiğine göre İstanbullu olan Hatice, divan çavuşlarından Hamza vasıtasıyla kızı Fatma'nın daha önce esir olduğu bahanesiyle Sakız'da satıldığını ve hâlâ orada yaşadığını öğrendi. Yine Hamza vasıtasıyla kendisine kızı tarafından yazıldığı iddia edilen bir mektup da gönderildi. Bunun üzerine kızının hayatta olduğunu öğrenen Hatice, Fatma'yı esaretten kurtarmak için onu satan adamın Hamza Çavuş vasıtasıyla İstanbul'a getirilmesini talep etti. Hatice'nin talebi olumlu karşılandı ve "Mûcebince ihzârlarıçün hüküm buyuruldu"¹⁶⁵.

Yakınlarını esaretten kurtarmak isteyenler yalnızca esir mübadelesinden istifade etmek isteyenler değildi. Nitekim Kasım, Mehmed ve Emine, babaları Kapıcıbaşı Osman Ağa'nın kurtarılması için sadrazama bir arzuhal sundular. Arzuhalde babalarının daha evvel Tunus ileri gelenlerinin bazıları tarafından Cezayir ile Tunus idarecileri arasındaki ihtilali sonlandırmak üzere gönderilmesinin talep edildiği; talep üzerine babalarının önce Tunus'a gittiğini ve buradaki sıkıntıları hallettiğini, bu gerekçeyle de Tunus Beyi Mehmed Bey tarafından 4 bin kuruşla taltif edildiğini; babalarının ise Cezayir'e gideceği için parayı Tunus beyine emaneten bıraktığını, fakat gemiyle Cezayir'e giderken İspanyol gemilerinin saldırısına uğradığını ve esir edildiğini yazdılar. Ayrıca Osman Ağa'nın yedi sekiz senedir ağır bir esaret hayatı yaşadığını, kendilerinin de oldukça zor duruma düştüklerini belirttiler. Bu vesileyle ya babalarının kurtarılması için fidyesinin ödenmesini, ya da Tunus beyinde kalan 4 bin kuruşun alınması için kendilerine yardım edilmesini talep ettiler.

Osman Ağa'nın çocuklarının talebi sadrazam tarafından olumlu karşılandı ve kaptanıderyadan bu hususta bilgi talep edildi. Kaptanıderya da

¹⁶⁴ BOA, Mühimme Defteri, nr. 114, s. 86, hk. 379, Evâil-i Za 114/19- 29 Mart 1703.

¹⁶⁵ BOA, A.DVN, Dosya nr. 842/30.

ağanın çocuklarının yazdıklarının doğruluğunu tasdik etti ve İstanbul'daki Tunus beyinin vekiliyle konuyu müzakere ettiğini bildirdi. Ayrıca vekilin sorunun çözümü için Tunus beyine bir ferman gönderilmesinin yeterli olacağını kaydettiğini yazdı. Bunun üzerine Tunus beyine konuyla ilgili bir emir gönderildi¹⁶⁶.

Türk esirlerin kurtarılması için yalnızca Osmanlı yetkilileri ve esir yakınları gayret göstermiyordu. Bunun yanında siyasi ahvalin gerektirdiği durumlarda Avrupa elçileri de bu minvalde önemli vazifeler ifa ediyorlardı. Nitekim İstanbul'daki Fransa Elçisi Marki de Bonnac, birçok Müslüman esirin halâsına vesile oldu¹⁶⁷. Bonnac'ın kurtarılması için çabaladığı esîrelerden biri de Giritli Ayşe idi.

Ayşe, bazı Müslümanlarla birlikte Avusturya şaykasına binmiş, yolda şayka korsan saldırısına uğramış ve gemidekilerle birlikte Malta'ya götürülerek burada esir edilmişti. Adadaki Müslüman esirler, Ayşe'nin ahvaline acıyarak onun serbest bırakılması için baha biçilen 700 kuruşa kefil olduklarını tercümanları Daviolu Jozef vasıtasıyla adadaki yetkililere bildirmişlerdi. Bunun üzerine Ayşe serbest bırakıldı ve adadan kurtulduktan sonra esir Müslümanlara 200 kuruş gönderdi, fakat bir süre sonra ortadan kayboldu. Bu yüzden Malta'da Ayşe'ye kefil olan Müslüman esirler zor duruma düştü, yine tercümanları Jozef vasıtasıyla Bonnac'a müracaat ederek, müşkil durumlarını anlattıkları mahzarlarının sadrazama

¹⁶⁶ BOA, A.DVN, Dosya nr. 245/60. Tunus beyine ve dayısına gönderilen ferman için bk. Mühimme Defteri, nr. 111, s. 304, hk. 1070, Evâil-i Z 1111/20-30 Mayıs 1700.

¹⁶⁷ Bonnac'ın Bâbü'lî ile yazışmalarını ihtiva eden bir mecmuada bu hususta birçok mektup mevcuttur (bk. İBB Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. o. 34'te Kayıtlı Fransa'nın İstanbul Elçisi Marquis de Bonnac'ın Osmanlı Bürokrasisi İle Yazışmalarını İhtiva Eden Bir Mecmua (1716-1724), haz. Eray Akçay, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 18, 60-62, 67, 73). Bonnac'ın Osmanlı vatandaşlarının esaretten kurtarılması için çabalamasında 1718'de imzalanan gizli ve şifahi bir antlaşmanın rolü büyük olsa gerektir. Zira bu antlaşmaya göre, Kamame Kilisesi'nin tamiri için Fransa'ya izin verilmesi karşılığında Fransa da Osmanlı vatandaşları 150 Müslüman esirin kurtarılmasını sağlayacaktı (Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 1150-1151). Bonnac, bu antlaşma gereği ilk olarak 1720'de 80 Müslüman esirin kurtarılacak gemiyle İstanbul'a getirilmesini sağladı. Bu esirler sadrazam sarayına getirildi ve her birine hilat giydirildi. Ayrıca Fatma Sultan, bunların her birine 12'şer guruş, Sadrazam İbrahim Paşa ise 8 guruş bahşiş verdi. Ayrıca memleketlerine gidene kadar İstanbul'da ağırlanmaları yönünde de fermân yayınlandı (Târih-i Râşid ve Zeyli, II, 1181).

ulaştırılmasını istediler. Bonnac da mahzarlarla birlikte Bâbiâli'ye bir takrir sundu ve gelişmeleri rapor etti¹⁶⁸.

Daha sonraki dönemlerde de Fransa elçileri Osmanlı esirlerinin Malta'dan kurtarılması için tavassutta bulundular. Bu minvalde 1747-1755 yılları arasında İstanbul'da elçi olarak bulunan Desalleurs, Mustafa Paşa'nın esareten kurtarılması için ciddi bir çaba sarf etti.

Desalleurs, Mustafa Paşa'nın Malta'dan kurtarılması için Fransa kralının tavassutta bulunmasını sağladı. Kral, Malta granmastoruna Mustafa Paşa'nın serbest bırakılması için ricada bulundu ve bu talebi olumlu karşılandı. Paris'e adada bulunan Fransa maslahatgüzarının paşayı bir gemiye bindirerek İstanbul'a göndermesine izin verildiği bildirildi. Buna mukabil elçinin iddia ettiğine göre Mustafa Paşa, adadan ayrılmamakta inat etti. Dahası adadaki esir Müslümanların tertip ettiği büyük bir isyana da önyak oldu. Paşayı linç edilmekten adadaki Fransa maslahatgüzarı son anda kurtardı ve onu gizli bir yere sakladı. Fransa kralı da paşanın bir an önce adadan kurtarılması için özel bir gemi gönderdi. Sonraki günlerde de bu hususta diplomatik temaslarda bulunmaya devam etti¹⁶⁹.

Esir/Esire Arzuhalleri

Osmanlı İmparatorluğu, 17. yüzyıldaki savaşların her türlü sıkıntısını miras alarak 18. yüzyıla savaştan uzak olarak girdi¹⁷⁰. 17. Yüzyıldan devralınan sıkıntılardan biri de esirler/esireler meselesiydi. Bu hususta Bâbiâli, bir taraftan esirlerin/esirelerin kurtarılmalarıyla, diğer taraftan da kurtulanların problemlerinin halliyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu durum esaretnâme türünün en iyi bilinenlerinden birini kaleme alan Hasan Esirî tarafından şu şekilde izah edilir: “Ve ol vakit ki Belgrad ve Niş alındı, Rûmili ve Anadolu eyâletleri ve niçe sancaklar bile ma'an olup

¹⁶⁸ BOA, İE.HR, nr. 17/1581.

¹⁶⁹ Mustafa Paşa'nın kurtarılması hususunda Fransa'nın gayretlerine dair Desalleurs'un Bâbiâli'ye sunduğu takrir için bk. BOA, C.HR, nr. 153/7627, 4 L 1162/17 Eylül 1749.

¹⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyıla savaştan uzak olarak girmesine rağmen korsan saldırıları devam etti ve bu saldırılar yüzünden birçok tebaası esir düştü. 1700'lerin hemen başında artan korsan saldırıları karşısında alınması gerekli tedbirlere dair kaptanıderyaya gönderilen fermanlar için bk. BOA, Mühimme Defteri, nr. 111, s. 545, hk. 901-902.

ekser-i zu'amâ ve sipâh şehîd ve esîr olmalarıyla iyi ze'âmet ve timarları erbâb-ı devlet evlâd ve etbâ'larına ve akrabâlarına alup sâhib-i devlete öyle ta'rîf idüp i'timâd itdirmişler ki, 'Esîr olup çıkanlara aslâ ze'âmet ve timar virilmeyüp ve esâme da'vâ idenlerin esâmîsi tashîh olunmasun! Zîrâ anlar esîrlikde gözleri korkmuşdur. Asker içinde bulunmaları iyi değildir' diyü aslâ bir esîri sarây kapusından içerü komazlardı"¹⁷¹. Bu meseleler ve bunlara bulunan hal çareleri en iyi esir/esire arzuahalleri vasıtasıyla takip edilebilir¹⁷². Aşağıda bu arzuahaller tarih sırasıyla askerî ve reâyâ sınıfından olmalarına göre ele alınacaktır.

Askerî Sınıftan Olan Esirlerin Arzuahalleri

Askerî sınıftan olup da 17. yüzyıldaki savaşlarda esir düşen ve sonra kurtulandan biri Mısır gureban zümresine mensup Kara Ali idi. Ali, sadrazama sunduğu arzuhalinde 1683'teki Viyana kuşatmasında esir düştüğünü ve 17 senedir de esarette kaldığını, bu süre zarfında asla "İslâmdan dûr" olmadığını, Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki esir takası sayesinde de esirlikten kurtulduğunu anlatır. Yine bu minvalde esaretten döndükten sonra Mısır gureban zümresine 9 akçe ulufe ile tayin edilmesini talep ettiğini bildirdi ve bununla ilgili Mısır valisine bir ferman gönderilmesini talep etti. Ali'nin arzuhali üzerine sadrazam, esir olup olmadığının bağlı bulunduğu ocaktan sorulmasını, şayet yazılanlar doğru ise taleplerinin yerine getirilmesi yönünde Mısır valisine emir gönderilmesini buyurdu¹⁷³.

Viyana kuşatmasından sonraki savaşlarda esir düşen binlerce askerden biri de Mehmed idi. Cebecilere mensup olan Mehmed, 1688'de Belgrad'ın Avusturyalılar tarafından işgal edilmesinde esir düşmüş ve

¹⁷¹ Hasan Esîrî'nin *Mi'yârü'd-Düvel ve Misbârü'l-Milel* İsimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon), haz. Göker İnan, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 1421. Hasan Esîrî, burada sanki esir arzuahallerinin devlet ricali tarafından gündeme alınmasında kendisinin girişimlerinin bir dönüm noktası olduğunu ihsas ettirir. Buna mukabil bu tür arzuhallere daha 17. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.

¹⁷² Bu hususta şer'îye sicilleri, mühimme, ahkam ve şikayet defterlerinin de önemleri inkar edilemez.

¹⁷³ BOA, A.DVN, Dosya nr. 259/64.

esaretten ancak Elçi İbrahim Paşa'nın¹⁷⁴ yardımıyla kurtulabilmişti. Kurtulduktan sonra sadrazama sunduğu arzuhalde nasıl esir olduğunu kısaca anlattıktan sonra, eski vazifesine tekrar getirilmesini talep etti. Mehmed'in talebi ve esirliği ile ilgili yazdıklarına dair önce Serçeşme Hacı Mehmed'den bilgi istendi. Hacı Mehmed, konu ile ilgili yazdığı arzda Mehmed'in iddialarının doğru olduğunu bildirdi ve bunun üzerine Mehmed eski görevine tayin edildi¹⁷⁵.

Mehmed adlı başka bir Osmanlı askeri de Viyana hezimetinden sonra esir düştü. 27 Ekim 1683'te Estergon Kalesi'nin Leh Kralı Jan Sobieski tarafından işgal edilmesi¹⁷⁶ sırasında esir olan Mehmed, 1700'ün hemen başında esaretten kurtuldu. Diğerlerinde olduğu üzere Mehmed'in esaretten sonraki en büyük sıkıntısı daha önceki timar gelirlerinin tekrar kendisine verilmesiydi. Bunun için, sadrazama nasıl esir olduğunu hulasaten anlattığı ve timarlarının iade edilmesini talep ettiği bir arzuhal sundu. Bunun üzerine timar kayıtları incelendi, Mehmed'in arzuhalinde yazdıklarının doğru olduğu anlaşıldı ve Mehmed'e yeniden timar tahsis edilmesi yönünde karar alındı¹⁷⁷.

Şahin adlı Osmanlı askeri de 2 Eylül 1686'da Avusturya ordusu tarafından işgal edilen Budin Kalesi'nde¹⁷⁸ esir düştü ve ancak 1700'lerin hemen başında esaretten kurtulabildi. Kurtulduktan sonra, esir olmadan önce zeamet olarak tasarruf ettiği Aydos ve Şemen kazalarına gitti, fakat buradaki gelirlerinin kaza sakinlerinden Durak adlı biri tarafından tahsil edilmeye başladığı gördü. Şahin her ne kadar gelirinin iade edilmesini istedi ise de, Durak "şirrete süluk" eylemekten geri durmadı. Bu yüzden Şahin, sadrazama hitaben bir arzuhal kaleme alarak bu vesileyle hem esaretini anlattı hem de zeamet gelirinin iade edilmesi için mahkemeye çıkarılmayı, şayet Durak bölgedeki kadı huzuruna çıkmamakta ısrar ederse davanın

¹⁷⁴ İbrahim Paşa, Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avusturya ile münasebetlerin yeniden tesisi için elçi olarak Viyana'ya gönderildi.

¹⁷⁵ BOA, İE.HR, nr. 6/618, 1 R 1112/16 Ağustos 1700.

¹⁷⁶ Geza David, "Estergon", *DİA*, XI, 440.

¹⁷⁷ BOA, A.DVN, Dosya nr. 259/14.

¹⁷⁸ Geza David, "Budin", *DİA*, VI, 345.

Divân-ı hümayun’da görülmesini talep etti. Bunun üzerine “Mücebince şer’le sâbit olan hakkın edâda te’allül eder ise ihzârîçün hükmi hakanî” buyuruldu¹⁷⁹.

Askerî sınıfa mensup olan Ali ise 1688’de İstolnibelgrad Muharebesi’nde Avusturya’ya esir düştü. Yaklaşık 23 yıl esaret hayatı yaşayan Ali, bu süre zarfında diğer Müslüman esirlerin huzurunda bir hristiyan kadınla evlendi, onun Müslüman olmasına vesile oldu ve kadından çocuğu doğdu. Daha sonra bir şekilde ailesinin ve kendisinin esaretten kurtulmasını sağladı ve memleketine döndü, fakat Maçun voyvodası gayrikanuni bir şekilde Ali’nin eşini sahiplendi. Bunun üzerine Ali de Divân’a bir arzuhal sundu. Arzuhalde, diğerleri gibi esaretini anlattıktan sonra, nikahlı eşinin kendisine geri verilmesine dair Babadağı valisine bir ferman gönderilmesini talep etti ve onun bu isteğine olumlu cevap verildi¹⁸⁰.

17. yüzyılın sonlarında esir düşüp, 18. Yüzyılın başlarında esaretten kurtulan ve bize arzuhali ulaşan bir diğer askerî sınıf mensubu da Yusuf idi. II. Mustafa’nın 1695’teki Lipova seferine Mısır gönüllü askerleri arasında katılan Yusuf, bu savaşta Sirem’de Sırlara esir düştü. Esarete üç dişini kaybetti, bir sene domuz çobanlığı yaptı, bir sene bağda görev aldı. Cuma günleri serbest dolaşmasına izin verildi, fakat çalışmaları karşılığında kendisine herhangi bir para ödenmedi. Bunun üzerine Yusuf da sadrazama hitaben bir arzuhal kaleme alarak, yaptığı işler karşılığında kendisine para ödenmesini talep etti. Bunun üzerine, iddia edilenler tetkik edildikten sonra şayet arzuhalde yazılanlar doğru ise gerekli ödemenin yapılmasını sağlaması yönünde Mısır valisine ferman gönderildi¹⁸¹.

Kendisi askerî sınıfa mensup olmasa da bir paşazâde olan Mehmed de Viyana hezimetini sonrasında esir düşenler arasındaydı. Arzuhalinde ifade edildiğine göre babası Mehmed Paşa ile birlikte esir düşmüş ve 13 yıl esarete kalmıştı. 13 sene sonra bir şekilde halâs oldu ve Bosna’ya geri döndü. Ancak döndüğünde kendisini büyük sıkıntılar bekliyordu. Nitekim

¹⁷⁹ BOA, A.DVN, Dosya nr. 253/29.

¹⁸⁰ BOA, A.DVN, Dosya nr. 475/32.

¹⁸¹ BOA, A.DVN.MSR, Dosya nr. 1/10.

babası esir düşünce bütün malvarlığı kassam tarafından müsadere edilmişti. Ayrıca mirasın takipçisi olan amcası Ali de vefat etmişti. Bu yüzden babasının mallarına başkaları sahip olmuştu. Mehmed, kassam defterine göre ve hayattaki şahitlerin de dinlenmesiyle babasının mirasının kendisine iade edilmesi için bir hukuk mücadelesi başlattı. Bu minvalde esaretini ve miras meselesini anlattığı bir arzuhal yazdı. Arzuhali cevapsız bırakılmadı ve sadrazam Mehmed'in miras meselesinin mahallinde kadı huzurunda bir karara bağlanmasını buyurdu¹⁸².

Askerî sınıftan olmasa da askerîzâde olan ve elimize ilginç bir esaret arzuhali ulaşan bir diğer kişi Yusuf'dur. Yusuf, aslen Estergon Kalesi sakinlerinden iken babasının vazifesi icabı Budin Kalesi'ne geldi. 2 Eylül 1686'da Budin'in Avusturya tarafından işgalinde burada bulunan Yusuf, savaşta babası Ali Odabaşı'yı şehid verdi ve kendisi de esir düştü. Esir düştüğünde daha 7-8 yaşlarındaydı. Viyana'dan 300 saat daha uzağa götürüldü ve burada 1719'a kadar esir kaldı. Bu süre zarfında evlendi ve bu evlilikten dördü erkek birisi kız toplam beş çocuk sahibi oldu. Yusuf'un hayatı 1719 yılında aldığı bir haberle tamamen değişti. Çünkü Pasarofça Antlaşması'nı teslim etmek üzere Viyana'ya Osmanlı elçisi olarak İbrahim Paşa'nın geldiğini haber aldı¹⁸³. Bunun üzerine kendi ifadesiyle, çocuklarını bırakarak "dağdan dağa çıplak ve urbân ve aç ve susus firâr eyleyüp elçi paşa hazretlerinin" yanına geldi. İbrahim Paşa, Yusuf'u yanında Belgrad'a kadar getirdi, ancak burada Avusturyalı yetkililerin itirazı ile karşılaştı. Bu yüzden Yusuf, elçiden izin alarak firar etti ve dağları aşarak Sofya'da tekrar İbrahim Paşa'ya yetişerek kesin bir şekilde esaretten kurtuldu. Buna mukabil çocuk yaşıta esir düştüğü ve bütün sermayesini de Habsburg İmparatorluğu'nda bıraktığından yeni hayatında sabit bir gelire ihtiyaç duydu. Bu minvalde esaretini ve kurtuluşunu da ayrıntılı olarak anlattığı bir arzuhal kaleme alarak, kendisine Rumeli aklamından iyi bir timar tayin edilmesini talep etti. Daha çocukken esir düştüğünün doğru olup olmadığını öğrenmek isterlerse Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın daha önce azad ettiği kadına

¹⁸² BOA, A.DVN, Dosya nr. 409/46.

¹⁸³ Tarihe "Elçi Paşa" olarak geçen İbrahim Paşa'nın elçiliği hakkında bk. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, tamamlayıp yayınlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992³, s. 52-53.

İran cephesindeki savaşlarda esir düşüp, daha sonra kurtulan ve esaretine dair arzuhal kaleme kişilerden biri Mehmed'dir. 20 Nisan 1731/12 L 1143 tarihli arzuhaline göre Mehmed, Diyarbakırlıdır ve İran ile devam eden savaşlara gönüllü asker olarak iştirak etti. Fakat savaşta esir düştü ve ağır bir esaret hayatı geçirdi. Kendi ifadesiyle, “yedi gün yedi gece çarmıha gerilmiş”, bu arada gözleri kör oldu ve dişleri de tamamen döküldü. Daha sonra bir şekilde esaretten kurtulmaya muvaffak oldu ve Diyarbakır'a geri döndü. Kör ve bedenen zayıf düşmüş olarak evine döndüğünde artık ailesini geçindirebilecek iktidarda değildi ve bu yüzden İstanbul'a gelerek sadrazama bir arzuhal sundu. Arzuhalinde kendisine Diyarbakır gümrüğünden birkaç akçe ile biraz da buğday tahsis edilmesini talep etti. Mehmed'in arzuhalinde iddia ettikleri tetkik edildiği ve doğru oldukları anlaşıldı. Bunun üzerine ona Diyarbakır gümrüğünden 10 akçe tayin edildi¹⁸⁵.

İran savaşlarında esir düşen ve esaretine dair bir arzûhal kaleme alan bir diğerk askerî sınıf mensubu da Mehmed bin Mustafa'dır. Mustafa, Musul Seraskeri Osman Paşa'nın maiyetinde sipahi olarak iştirak etti, fakat savaşta altı-yedi yerinden kılıç, mızrak ve kurşun darbesi alarak esir düştü. Ağır bir şekilde yaralı olduğu için bir müddet sonra serbest bırakıldı. Esarettten kurtulan Mustafa, Abdullah Paşa'nın yanına gitti ve paşadan kendisinin durumunun anlatıldığı bir arz almayı başardı. Daha sonra İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı, fakat yolda Kürt eşkiyasının saldırısına uğradı. Saldırıda eşyaları ile birlikte paşadan aldığı arzı da kaybetti. Soygun esnasında bir kez daha yaralanmasına, arzını ve eşyalarını kaybetmesine rağmen İstanbul'a gelmeye muvaffak oldu. Burada Sadrazam

Hekimoğlu Ali Paşa'ya bir arzuhal sunarak kendisinin mütekaid sınıfına dahil edilmesini talep etti.

Ali Paşa, arzuhalde yazılanlara dair sipahi ağasından ilam istedi. Ağadan gelen ilamda arzuhalde yazılanların doğru olduğu ve talebin yerinde olduğu rapor edildi. Bunun üzerine 27 Haziran 1734'te sadrazamın buyurulduyuyla Mustafa mütekaid zümresine dahil edildi¹⁸⁶.

İran savaşlarında esir düşen bir diğer isim Hasan'dı. Ulufeciyan-ı yemin cemaatine mensup Hasan, esir düştü ve izi kaybedildi. Bu yüzden öldüğüne kanaat getirildi ve "esamisi çalındı", ancak Hasan bir müddet sonra esaretten kurtulup geri döndü ve görevine iade edilmesini talep etti. Bu talebe, gerekli incelemeler yapıldıktan ve esirliğinin doğru olduğu anlaşıldıktan sonra, olumlu cevap verildi¹⁸⁷.

Kars Ağası Camuş Hüseyin Ağa da İran savaşlarında esir düştü. Hüseyin Ağa'nın esareti yukarıda anlattıklarımızdan oldukça farklı geçti, zira İran şahı onu bazı diplomatik ve askeri mesajlarını Bâbîâli'ye iletmek üzere muhatap aldı ve ona iyi muamele edildi. Bizzat şahın mesajlarını bildirmek üzere serbest bırakıldı. O da kurtulduktan ve Kars'a geldikten sonra Divân-ı hümayûn'a nasıl esir düştüğüne ve daha da önemlisi şahla olan görüşmelerine dair bir takrir gönderdi¹⁸⁸.

1736-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Harbi'nde de birçok cephede esir verildi. Bunların birkısmı savaş sonrasında imzalanan Belgrad Antlaşması'nın yedinci maddesi gereği serbest bırakıldı¹⁸⁹, birkısmı ise esir olarak kalmaya devam etti. Mezkur savaşta esir düşüp daha sonra kurtulan ve arzuhal kaleme alarak esaret hayatına dair bilgi verenler de eksik değildi. Mesela Mehmed bunlardan biridir.

1736-1739 Harbi'ne Avusturya cephesinde katılan Mehmed, İskenderiye Sancağı askerlerindendi ve burada 38.026 akçellik zeamet sahibiydi. Sancağı askerleriyle birlikte Kargolice Köprüsü'nü tamir etmek

¹⁸⁶ BOA, A.RSK, Dosya nr. 1161/90.

¹⁸⁷ BOA, AE.SMHDİ, nr. 88/5992.

¹⁸⁸ BOA, HH, nr. 6/189.

¹⁸⁹ Osman Köse, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Esir Mübadelesi", s. 350-358.

üzere hareket ettiklerinde bir Avusturya katanası tarafından saldırıya uğradı ve esir düştü. Kendisinden bir müddet haber alınamayınca öldüğüne hükmedildi ve zeameti oğlu Abdünnebi'ye verildi. Mehmed ise bir müddet sonra esaretten kurtuldu ve Dîvân-ı hümâyûn'a arzuhal sunarak zeametinin tekrar kendisine verilmesini talep etti. Bunun üzerine sadrazam, İskenderiye sancakbeyinden Mehmed'in iddia ettiklerine dair ilam talep etti. İskenderiye Sancakbeyi Ahmed de bir müddet sonra istenen ilamı gönderdi. İlamda Mehmed'in yazdıklarının doğru olduğu ve oğluna verilen zeametinin kendisine iade edilmesinin uygun olacağını bildirdi. Sadrazam da 13 Eylül 1739/19 C 1152 tarihli buyrulduyuyla Mehmed'in zeametinin geri verilmesine müsaade etti¹⁹⁰.

İsmail adlı Or/Şahkirman Kalesi lağımcısı da 1736-1739 Harbi'nde esir düşenlerdendi. Esir düşmeden önce Kili gümrük mukataasından 140 akçe ulufe alan İsmail, Or'a tayin edilmeden evvel Azak Kalesi lağımçıbaşısıydı. Savaş başladığında Or'a geldi ve burada Ruslara esir düştü. Kendisinden haber alınamadığı için lağımçıbaşılık Kırım Hanı Mengli Giray'ın arzıyla Ebubekir'e tevcih edildi. İsmail, bir müddet sonra esaretten kurtuldu ve lağımçıbaşılığın, kendisinin öldüğü gerekçesiyle Ebubekir'e verildiğini gördü. Bunun üzerine, Mengli Giray İstanbul'da olduğundan, kalgay sultandan yardım istedi. Kalgay sultan da İsmail'e eskiden olduğu üzere lağımçıbaşı tayin edilmesi gerektiğini yazan bir mektup verdi. Kalgay sultanın mektubu İstanbul'da etkili oldu ve İsmail tekrar lağımçıbaşı tayin edildi¹⁹¹.

Askerî sınıfa mensup olanlar yalnızca savaşlarda esir düşmediler. Bunun yanında hacca giderken korsanlara esir olanlar da vardı. Bunlardan biri Hacı Mehmed'di. Mehmed, Şam mutasarrıfı Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın teşvikiyle hacca gitmek üzere, daha hac mevsimi gelmeden önce yola çıktı. Hac yolunda iken Urban eşkıyasından Mehmed Faiz adlı şaki tarafından yolu kesildi. Mehmed Faiz, Mehmed'in yanındaki 20 kise altın ve diğer değerli eşyaları aldıktan başka onu da esir etti. Mehmed, bir gece fırsatını bularak Mehmed Faiz'in elinden kurtulmayı başardı, Maan

¹⁹⁰ BOA, A.RSK, nr. 1309/57.

¹⁹¹ BOA, AE.SMHDI, nr. 70/4586.

Kalesi'nde bulunan Abdullah Paşa'nın yanına gitti ve paşadan Mehmed Faiz'e verilecek surrenin, çaldıkları karşılığında kendisine verilmesini talep etti¹⁹². Ancak paşa olumsuz cevap verdi. Bunun üzerine Şam'a gelen Hacı Mehmed, burada beş parasız kaldı ve sadrazama hitaben bir arzuhal gönderdi. Arzuhalde nasıl esir düştüğünü ve daha sonraki gelişmeleri anlatarak, kendisine yardım edilmesini istedi¹⁹³.

Hac yolunda esir düşen bir diğer askerî sınıf mensubu da Hacı Osman idi. Enderun'da seferli odada yirmi sene hizmet eden ve daha sonra silahdar olan Osman, 1709 yılında hacca gitmek üzere izin aldı. Hacca rahat bir şekilde giden ve dinî vecibelerini yerine getiren Osman, Mısır'da gemiye binerek İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı, fakat gemi Malta korsanlarının saldırısına uğradı. Osman ve gemideki diğer yolcular esir alındı. Osman iki yıl esir olarak kaldı ve bu arada ayağından iki kurşun yarası aldı. Daha sonra 700 gurusu bahasını ödeyerek serbest bırakıldı ve İstanbul'a döndü. Osmanlı başkentine geldiğinde eski görevinin başka birine verildiğini gördü. Bunun üzerine Divân'a arzuhal sundu ve silahdar zümresine geri alınmak istedi. Yapılan tetkikat sonucunda Osman'ın 30 akçelik ulufesinin iki kişiye, geri kalan 19 akçenin de hazineye alındığı tespit edildi. Bu bilgiler elde edildikten sonra Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Osman'a gelir tahsis edilmesini buyurdu¹⁹⁴.

Reâyâ Sınıfından Olan Esir/Esirelerin Arzuhalleri

İster müslim isterse gayrimüslim olsun bütün Osmanlı reâyâsının herhangi bir konu hakkında Divân-ı hümayûn'a arzuhal sunma hakkı vardı. Bunun bir sonucu olarak bir zamanlar esir/esire düşmüş olan yüzlerce Osmanlı vatandaşının esaretlerine dair bilgiler verdikleri arzuhaller günümüze ulaşabildi. Aşağıda cinsiyete göre bir tasnifte bulunarak bu arzuhalleri ele alacağız.

¹⁹² Urban saldırılarından hac kervanlarını korumak için eşkıyanın ileri gelenlerine surrenden hisse veriliyordu. (Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar Osmanlı Döneminde Hac 1517-1638*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995, s. 58-80)

¹⁹³ BOA, A.DVN, Dosya nr. 756/69.

¹⁹⁴ BOA, C.SM, nr. 16/847.

Esire Arzuhalleri

Müslime ve gayrimüslime yüzlerce esirenin Divân-ı hümayûn'a sundukları yüzlerce arzuhal günümüze ulaşmıştır. Bunların önemli bir kısmı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndedir. Bu minvalde nümune-i imtisal olması açısından 1694'te Sakız'ın Venedik tarafından istilasında esir düşen Hatice'nin esaretini ve sonrasındaki mücadelesini ele almak istiyoruz.

Hatice, daha küçük yaşta olmasına rağmen, annesi, teyzesi ve büyük validesiyle birlikte Venedikliler tarafından esir alındı. Önce Venedik Körfezi'ne, sonra da Mora Adası'na götürüldü. Bu arada annesi, teyzesi ve büyük validesi vefat etti. Hatice, Mora'nın Osmanlı hâkimiyetine yeniden girmesine kadar burada esir kaldı. Ada, 1715'te yeniden fethedilince Kürt Hasan Paşa'nın yardımıyla esaretten kurtularak Sakız'a geri döndü¹⁹⁵.

Hatice, Sakız'a geldiğinde artık hiçbir şey eskisi gibi değildi, zira esarete annesini, teyzesini ve büyükvalidesini kaybetmiş; adada kalan babası da ölmüştü. Ayrıca ailesinden miras kalan bütün mala da ada sakinlerinden Daim Şaban adlı biri kanunsuz yollarla hakim olmuştu. Hatice, adaya gelir gelmez ailesinin kalan malını geri alabilmek için bir hukuk mücadelesi başlattı. Bu minvalde Kaptan Süleyman Paşa'nın huzurunda kurulan bir mahkemede donanma kadısı Seyyid Yahya Efendi tarafından haklı olduğuna dair karar verildi ve mallarını geri alabilceğine dair kendisine bir hüccet teslim edildi. Buna mukabil Şaban, Hatice'nin malını teslim etmeden adadan firar etti ve İstanbul'a geldi. Hatice ise işin peşini bırakmadı ve Şaban'ın ardından o da Osmanlı başkentine gitti. Önce konuyu şeyhülislama taşıdı ve ondan kendi lehine bir fetva almaya muvaffak oldu. Bununla da yetinmedi ve Şaban'ın Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın başkanlık ettiği Çarşamba divanına çıkarılmasını sağladı. Divân'da dava önce İstanbul kadısı tarafından dinlendi ve kadı Hatice'nin haklı olduğuna hükmetti. Ayrıca bizzat sadrazam tarafından Şaban'ın

¹⁹⁵ Mora fethedildikten sonra burada Venediklilere daha önce esir düşmüş olanlar varsa serbest bırakıldılar ve bunlar zahire gemileriyle Mora hariç istedikleri yerlere gönderildiler (*Târîh-i Râşid ve Zeyli, Râşid Mehmed Efendi Çelebizâde İsmail Âsım Efendi, II (115-1134/1703-1722)*, haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 919-920). Hatice de bunlardan biri olsa gerektir.

“Şaban’ın elindeki fermanlara itibar edilmemesine” dair başka bir emir verilmesini sağladı. Sadrazam bunun yanında Şaban’a şifahi olarak da “Sakız’a dahil olduğunda bu hüküm olunan malı bu hatuna teslim eyle” dedi.

Hatice, şeyhülislam, İstanbul kadısı ve sadrazam huzurunda haklılığını ispat etmesine ve buna dair fetva ile ferman almaya muvaffak olmasına rağmen sıkıntılar devam etti. Zira Şaban, adaya dönmedi ve İstanbul’da Hüseyinpaşaoğlu Ali Paşa’nın evinde saklandı. Bunu haber alan Hatice, Ali Paşa ile görüştü, ancak paşa “Şaban, Sakız’a gitti” diye yemin etti. bunun üzerine Hatice, Sakız’a geri döndü ve elindeki hüccet ile fermanı ada sicillerine kaydettirdi.

Üç ay sonra Şaban, yanında hamisi Ali Paşa da olduğu halde adaya döndü ve Hatice ile olan davasının ada naibi huzurunda tekrar muhakeme edilmesini istedi. Buna karşılık naib, “Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri bu da’vâdan bizi men’ eylemiş ve hükm olunmuş ve senin bu fermânın arzuhâl sözüdür, bir vechle dinlenmesi memnû’dur. Varın bunların mâlını teslîm eylen” diye cevap verdi. Buna mukabil Şaban, bir türlü pes edecek gibi değildi. Nitekim naibin cevabından sonra işi sürüncemede bırakarak zaman kazanmak adına yeni bir savunma yöntemi buldu. Bu minvalde ifadesini değiştirdi ve naibe giderek Hatice’nin İstanbul’da aldığı hüccet ile fermanın hükümsüz olduğunu iddia etti. Gerekçe olarak da “Bunlar İstanbul’da bir âdem ücret ile tutup bu Şa’ban’dır deyu bir takrîb ile huzûra çıkarmışlar. Ben ol âdem değilim” dedi. Şaban’ın iftiralarına karşılık Hatice, naibin huzurunda elindeki hüccet ve fermanın gerçek olduğunu ispat edebileceğini belirtti ve bunun için şahid de getirdi, fakat Şaban ne şahitlerin şahadetini kabul etti ne de Hatice’yi dinledi. Dahası kendi lehine karar aldirmek için tekrar İstanbul’a gitti. Hatice de onun ardından Osmanlı başkentine geldi ve Divân-ı hümâyûn’a başından geçenleri ayrıntılı olarak anlattığı bir arzuhal sunarak, “Çarşamba günü huzurunuzda mürâfa’ ve ahvâline vukuf tahsîl olundukda mübâşir marifetiyle mâlının mahallinde teslîm ve hakkının teslim edilmesine dair ferman verilmesini” istedi.

Hatice’nin arzuhali üzerine daha önce mahkemelerde alınan kararlara ve her iki tarafın iddialarına dair Sadrazam İbrahim Paşa, İstanbul

kadısının bir ilam hazırlamasını istedi. Sadrazam talebi üzerine hazırlanan ilamda Hatice ile Şaban arasında olan davanın gelişim seyri rapor edildi ve Hatice'nin haklılığı bir kez daha dile getirildi. İlamda da Hatice'nin haklı olduğu ifade edildiğinden sadrazam, Şaban'ın getirilerek davanın tekrar Divân-ı hümayûn'da görüşülmesini emretti¹⁹⁶.

Esir Arzuhalleri

Reâyâ sınıfından olup da esir düşen birçok erkeğin de arzuhali günümüze ulaşmıştır. Bu arzuhaller sayesinde Osmanlı toplumsal hayatının farklı veçhlerini görme ve yaşanan sıkıntılara devletin nasıl hal çareleri bulduğunda dair önemli veriler elde etmek mümkündür. Bu minvalde aşağıda bazı esir azuhalleri çerçevesinde yaşanan problemler ele alınacaktır.

Savaşta esir düşen ve esaretten kurtulduktan sonra yaşadığı sıkıntılara dair arzuhal kaleme alanlardan biri Ali'dir. İstanbul'da Kasımpaşa'nın Emin Camii Mahallesi'nde yaşayan Ali, esir olmadan önce zımmî bir kızla evlenmiş ve onun Müslüman olmasına vesile olmuştu. İşlerini halletmek için başka bir yere gitmek zorunda kalan Ali, eşini Emin Camii Mahallesi'ndeki evinde bıraktı, fakat yolda esir edildi. Esir olduğunu haber alan Kotyal Mehmed Beşe, Ali'nin eşine baskı yaparak kadını Gelibolu Kazası'na götürdü. Ali ise bir müddet sonra esaretten kurtulup İstanbul'a geri döndü, ancak döndüğünde evinin soyulduğunu, eşinin de başka bir yere götürüldüğünü gördü. Bunun üzerine Divân-ı hümayûn'a bir arzuhal kaleme aldı. Arzuhalde başından geçenleri kısaca anlattıktan sonra eşini ayartan Mehmed Beşe'nin nerede ise bulunmasını ve İstanbul'a getirilerek Divân'da yargılanmasını istedi. Ali'nin arzuhali üzerine sadrazam da Beşe'nin bulunduğu yerde şerle davasının görülmesini buyurdu¹⁹⁷.

Arzuhali günümüze ulaşan başka Ali de esir düşmüş ve kurtulduktan

¹⁹⁶ Hatice'nin iki arzuhali mevcuttur. Bunlardan ilki daha muhtasardır (BOA, A.DVN, Dosya nr. 854/84), diğeri ise sonraki sürece dair de bilgiler ihtiva eder (BOA, C.ADL, nr. 5/299). İlk arzuhalde daha önce Ensar Köse temas etmiştir ("Osmanlı Devleti'nde Kadınların Hak Arama Kültürü", s. 302).

¹⁹⁷ BOA, A.DVN, Dosya nr. 612/5.

sonra ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Divân-ı hümâyûn'a sunduğu arzuhalinde anlattığına göre Çeşme Kazası'nda yaşayan Ali, burada düşman saldırısında birçok kişi ile birlikte esir edildi, fakat bir süre sonra diğerleriyle beraber o da bahasını ödeyerek esaretten kurtuldu. Buna mukabil Çeşme'ye döndüğünde rahat edemedi, zira kazadan esir edilip kendisiyle birlikte kurtulanların bazıları Ali'nin verdiği akçenin kırpık olduğu bahanesiyle ona baskı yapmaya başladılar. Ali de üzerindeki baskının kaldırılması ve meselenin Divân'da görüşülmesi için arzuhal yazdı. Sadrazam da Ali'nin davasının Divân'da görülerek karara bağlanmasını uygun buldu¹⁹⁸.

Esaretten sonra sıkıntılar yaşayan ve bu vesileyle arzuhal kaleme alanlardan bir diğeri Süleyman'dı. Süleyman, arzuhalinde "Moskov senesinde" esir düştüğünü kaydetmekle birlikte, belgede bir tarih bulunmadığından bunun hangi savaş olduğunu ve esaretinin ne kadar sürdüğünü tespit etmek mümkün değildir. Buna mukabil kurtulduktan sonra Edirne sakinlerinden Yahudi Yako ile davalık oldukları kesindir. Süleyman, esir olmadan önce Yanko'ya 361 gurus borç vermiş, fakat Yanko bu parayı esaretten döndükten sonra ödememekte inat etmiştir. Bu yüzden Süleyman da Edirne mahkemesine müracaat etmiş ve Yahudi ise parayı vermek yerine sulh yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Sulh yoluyla meselenin kapatılmasına razı olmayan Süleyman ise davayı Divân-ı hümâyûn'a taşıdı. Sadrazam da Edirne kaymakamı ve kadısına hitaben Süleyman'ın davasının yeniden görülmesi yönünde emir verdi¹⁹⁹.

Esaretten sonra sıkıntılarını arzuhalde yazarak anlatan bir diğ er esir de Hasan'dır. kendisini "Esirî" olarak adlandıran Trabzonlu Hasan, nerede ve ne zaman esir düştüğünü yazmasa da sekiz yıl esaret hayatı yaşadığını kaydeder. Buna mukabil esirlik yıllarına dair de ayrıntılı bilgi vermez, ancak kurtulduktan sonra Trabzon'a döndüğünde bir vakıf hamamı kiraladığını ve burayı adeta yeniden ihya ettiğini, fakat sonra burayı başkalarına verdiklerini anlatır. Hasan Esirî, kendisine haksızlık yapıldığını, elindeki fetvaya rağmen hakkının gasbedildiğini anlatmak ve hamamın yeniden kendisine verilmesi için Divân-ı hümâyû'na arzuhal sundu. Sadrazam ise Hasan'ın davasının

¹⁹⁸ BOA, A.DVN, Dosya nr. 842/30.

¹⁹⁹ BOA, A.DVN, Dosya nr. 842/44.

fetvaya uygun bir şekilde halledilmesine dair emir verdi²⁰⁰.

Bu başlık altında ele alacağımız son arzuhal ise Hasan'a aitti. Hasan, aslen İran Müslümanlarındandı ve Osmanlı tebaası değildi. Buna mukabil eşi ve üç çocuğu ile birlikte, akrabalarından İbrahim adlı birinin refakatinde Ankara yakınlarındaki Kalecik adlı yere geldi. Burada İbrahim, Hasan'ı, eşini ve çocuklarını "Siz benim esirlerimsiniz" diyerek esir etti. Hasan ve ailesinin esareti 10 yıldan fazla sürdü, fakat Hasan bir yolunu bularak kaçmayı başardı ve İstanbul'a geldi. Burada başından geçenleri anlattığı bir arzuhali Divân-ı hümayûn'a sundu ve Kalecik zabiti ile kadısına hitaben ailesinin kurtarılması için ferman gönderilmesini talep etti. Bunun üzerine sadrazam İranlı esirlerden Müslüman olanlarla ilgili bilgi aldı. Sadrazama verilen bilgide Müslüman olan İranlı esirlerin satılması ve alınmasının kesin bir şekilde yasaklandığı, bunun gibilerin memleketlerine gitmek istediklerinde asla engel olunmamasına dair de daha önce Anadolu ve Rumeli'deki idarecilere fermanlar gönderildiği bildirildi. Bunun üzerine sadrazam da Hasan'ın ailesinin serbest bırakılması yönünde emir buyurdu²⁰¹.

Zımmî Esirlerin Arzuhalleri

Osmanlı tebaası olan zımmîlerin esir olanlarının bazıları da esaretlerine ve kurtulduktan sonra yaşadıkları sıkıntılara dair Divân-ı hümayûn'a arzuhal sundular. Bu arzuhaller sayesinde zımmîlerin Divân'da hak talepleri ve bunlarla ilgili alınan kararlara dair önemli bir veri günümüze ulaştı.

Esir düşen Osmanlı zımmî tebaasından biri Nikola idi. Rum olan Nikola, II. Viyana bozgunundan sonra Türk hâkimiyetinden çıkan Belgrad'da iken Avusturyalılar tarafından esir edildi. Nikola'nın esir edilmesinden sonra Üsküp Kazası'nda bulunan eşi, üç çocuğu, kızkardeşi ve amcası da esir alındı. Ayrıca Mihaliç Kazası'nda bulunan bir oğlu ile Bursa'da bulunan diğer kızkardeşi de esir edildiler. Esaretten kurtulan Nikola, ailesinin dağıldığını öğrendi ve bunları biraraya getirmek adına Divân-ı hümayûn'a

²⁰⁰ BOA, A.DVN, Dosya nr. 892/45.

²⁰¹ BOA, A.DVN, Dosya nr. 1894/19. İranlı olup, Osmanlı topraklarında esir edilenlere yapılacak muameleye dair bk. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1454-1455, 1468, 1617-1618.

arzuhal sundu. Arzuhalinde ailesinin nasıl dağıldığını izah ettikten sonra, bunların bulundukları yerlerin idarecilerine birer ferman gönderilerek serbest bırakılmasını talep etti. Nikola'nın talebine sadrazam, meselenin şeyhülislam tarafından görüşülmesi yönüne emir verdi²⁰².

Bolugar da esir düşen ve kurtulduktan sonra Divân'a arzuhal sunan Osmanlı zımmîlerindendi. Eğriboz Kalesi'nin varoşunda yaşayan Bolugar, kalenin 1688'de Venedikliler tarafından kuşatılmasında esir oldu ve Mora'ya götürüldü. Bolugar, Mora'da iken buraya bir Müslüman fırkatesi saldırdı ve Bolugar bu defa da Osmanlılar tarafından esir edilerek Eğriboz'a götürüldü, ancak o bir yolunu bularak tekrar Mora'ya kaçmayı başardı. Buna mukabil bu arada Eğriboz'a geri dönmek isteyen reâyâyâ istimalet edileceğine dair ferman yayınlandı. Bolugar da bu fermanı istifade ederek Eğriboz'a geri döndü, ancak adada daha önce kendisini Müslüman fırkatesinden satın alan eski sahibi ona "Sen benim abd-i memlukümsündür" diyerek Bolugar'ı rahatsız etmeye başladı. Bunun üzerine o da başından geçenleri ve sıkıntılarını anlatmak üzere İstanbul'a gelerek Divân-ı hümayûn'a arzuhal sundu. Bu vesileyle Eğriboz valisine ve kadısına hitaben kendisinin rencide edilmemesi yönünde ferman gönderilmesini talep etti. Bolugar'ın isteğine sadrazam, meselenin şeyhülislam tarafından görüşülmesi yönünde emir verdi²⁰³.

Eğriboz kalesinin 1688'de Venedikliler tarafından kuşatılmasında esir olan bir diğer zımmî de İstakobod idi. İstakobod'da esirlikten kurtulduktan sonra evine geri döndü ve o da miras yüzünden davalık oldu. Nitekim vefat eden zımmîye eşinden çocuklarına intikal etmesi gerekli Salna Kazası'ndaki mirasa kazadaki başka zımmîler tarafından el konulduğunu gördü. Bunun üzerine İstanbul'a gelerek, Divân-ı hümayûn'a hakkının teslim edilmesi için şeyhülislamın fetva vermesini ve Eğriboz valisi ile Salna kadısına hitaben de birer ferman gönderilmesi talep ettiği bir arzuhal sundu²⁰⁴.

Zımmî Yuvan da esir olan Osmanlı tebaasındandı. Vidinli olan Yuvan,

²⁰² BOA, A.DVN, Dosya nr. 253/90.

²⁰³ BOA, A.DVN, Dosya nr. 264/55.

²⁰⁴ BOA, A.DVN, Dosya nr. 890/22.

kalenin 1689'da Habsburg ordusu tarafından işgal edilmesinde esir alındı. Daha sonra bahasını ödeyerek kurtuldu ve tekrar Vidin'e döndü²⁰⁵, fakat kasabadaki mülk bağı Berber Ömer tarafından beytûlmaldan satın alınmıştı. Yuvan, İstanbul'a geldi ve mülk bağının iade edilmesi yönünde bir ferman ile bir de hüccet alarak Vidin'e geri geldi. belgeleri Vidin kadısına verdi ve bunların deftere kaydedilmesini sağladı. Buna mukabil Berber Ömer, Yuvan'ın iddiasına göre kadiya rüşvet vererek, daha önce alınan hüccetin hükümsüz edilmesini sağladı. Bu yüzden Yuvan tekrar İstanbul'a geldi ve yeniden Divân-ı hümayûn'a bir arzuhal sunarak, şeyhülislam tarafından kadının mütevellî tayin edilmesini ve voyvodası vasıtasıyla bağının kendisine geri verilmesini talep etti. yukarıda anlattıklarımızda olduğu üzere sadrazam Yuvan'a da meselenin şeyhülislam tarafından görüşülmesi yönünde emir verdi²⁰⁶.

Sonuç

Osmanlı tebaası olup, bir şekilde esir düşenlerin hürriyetlerini yeniden elde etmek veya hür olduktan sonra karşılaştıkları sıkıntıları gidermek için Divân-ı hümayûn'a sundukları arzuhaller, çok az incelenmiş bir sahanın, problemleri ihtiva etse de, en önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Buna mukabil bu malzemenin büyük bir kısmının Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, ele aldığımız döneme ait belgeleri ihtiva eden tasniflerin neredeyse hepsinde bulunabilmesi, haliyle araştırmacının yoğun bir mesai sarf etmesini gerektiriyor. Mesai, esir/esire mektuplarını ihtiva eden ve dünyanın birçok arşiv ve kütüphanesine dağılmış vaziyetteki kaynaklar da hesaba katıldığında, bir beşerin ömrünün fevkine çıkıyor; fakat her çalışma gibi, Osmanlı tebaası esir/esirelerden günümüze intikal eden malzemeleri bulmak da, karınca misali ateşe su taşımaktır.

Biz bu çalışmamızda esir arzuhallerinin önemini, tespit edebildiğimiz bazı misaller çerçevesinde tebarüz ettirmek istedik.

²⁰⁵ Vidin, 1689'da Habsburg ordusu tarafından işgal edilmesine rağmen, daha bir yıl geçmeden Karaman mutasarrıfı Dursun Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı kara ordusuyla Mezemorta Hüseyin Paşa kumandasındaki Tuna donanması tarafından tekrar Türk hakimiyetine alındı (Machiel Kiel, "Vidin", *DİA*, XLIII, 105).

²⁰⁶ BOA, A.DVN, Dosya nr. 266/28.

EKLER²⁰⁷

Ek 1.

Kaynak: (<http://www.archiviodistatovenezia.it/divenire/imagefullscreen.htm?fs=1&imgIndex=1&idUa=39566&first=0&last=1#>).

İzzetlü ve mürüvvetlü amucamü'l-mükerrem ba'de's-selâm bi'n-nefs ve'l-ikrâm i'lâm ve inhâ olunan oldur ki;

Benim merhametlü amucam bu esîr-i fakir derd-i mend-i bîçâre oğlunuz ahvâlinden zerre mikdâr suâl buyurulursa gice ve gündüz esîrlikten çekdüğümüz cefâyı mevlâdan gayrı kimse bilmez. Bir taraftan küffâr-ı hâksâr ellerinden çektüğümüz azab ve bir taraftan yokluk hele muhassıl-ı kelâm bu esîrlik kadar müşkül derd dünyâda yokdur. Lâkin benim amucam müstedâm-ı ömr olasız. Allahü te'âlâ dünyâ ve âhiretinizi ma'mûr eyleye. Yahûdiler ile Venedik tarafından gönderdiğiniz mektûb ile on riyâl gurus gelüp vâsıl oldu. Allahü te'âlâ size birine bin virsün. Benim amucam dahi bahâmızı kat' itmek müyesser olmadı. Sencivan(?) esîri olanları az akçaya baha kat' itmezler. Lâkin benim kuvvet ve kudretim olmamağla inşâllahü te'âlâ cenâbü rabbi'l-âlemînden umarım ki benim bahâmı iki yüz riyâl gurusâ kâfirler kat' ideler. Hemân benim sultânım sizlerden ricâm budur ki yine bu esîr oğlunuza mektûb gönderdiğiniz yahûdilere bizim için iki yüz gurus virüp bana ısmarlayasız. İnşallahü te'âlâ böylece sipâriş olunursa an-karîb kâfirlerin ellerinden halâs oluruz. Benim sultânım amucam lutf idüp ihsân idüp beni bu cehennem azâbından kurtarasız. Benim dünyâda sizden gayrı kimsem yokdur. Bu kâfirlere bir gün kul olmadan ölünce sizin abd-i müşterânuz ve kulunuz olayım. Hemân lutf edüp benüm halâs olmama sebep olasız. El-fakirü'l-hakirü'l-esîr Mehmed bin İbrahim el-ma'lûm.

İzzetlü, merhametlü diğer amucam el-Hâc Mustafa'ya ve el-Hâc Ali'ye ve Baba Cafer'e selâmlar ve du'âlar iderim. Ve cümlenizden ricâ ve tazarru' ve niyâz iderim ki benim hâlîme merhamet idüp benim bahacığma imdâd idüp beni Venedik tarafına giden Yahûdilere ısmarlayasız. Benim

²⁰⁷ Burada esir/esire arzuhallerinden ve mektuplarından, metinde atıf yaptıklarımızın çok az bir kısmının transkribini verdik. Aksi halde bir tebliğin sınırlarını zorlayacak bir metin ortaya çıkacaktı.

ahvâlim ile ziyâdece tekayyüd idesiz. Ben ahvâlimi evvel Hazret-i Allah’a sâniyen sizlere dimişimdir. Sizden gayrı kimsem yokdur. Eğer siz bizim ahvâlimiz ile tekayyüd etmezsenüz bu oğlunuz ölünce kâfirlerin ellerinde kalmak lâzım gelür. Lutf idüp tekayyüd buyurasız. Ve bizi bilüp suâl eden ahlâbâ du’âlar iderim. Kâmil beş senedir esîr olalı ne gicem gicedir ve ne gündüzüm gündüzdür. Hemân gice ve gündüz aklım ve fikrim sizinledir. Güzel başlurunuzun zekat ve sadakalarından benim bahâmı tedârük idüp beni halâs idesiz. Kâfir elinden bir esîr halâs itmenin ne kadar sevâbı var idüğü ma’lûmunuzdur. İmdi lutf idüp beni kurtarasız.

Ek 2.

Kaynak: BOA, A.AMD, Dosya nr.8/58

Fi'l-asl Abdi Paşazâde merhûm Ali Paşa'ya hıdmet edüp müşârunileyhden sonra elli altı senesinde hacc-ı şerîf arzusuyla Trablus'dan bir müslim sefînesine süvâr ve Mısır'a gitmek üzere iken Trablus ve Sayda beyninde üzerlerine Andria nâm korsan mel'ûnu gelüp sefinelerini ahz ve kendüyü ve sefinede bulunan on dört nefer kimesneyi istirkâk eyledikten sonra dört sene mikdârı korsan-ı mesfûrun sefînesinde mahbûsen keşt ü güzâr ederek şimdi avn-i Hakk ve kubbet-i baht-ı evliyâ-yı ni'me ile halâs olan Diyarbekirli İsmâ'il Çelebi nâm kimesnenin takrîridir.

Andria nâm korsan-ı mesfûr zâtında İspanyalı olup İngiliz ile beynlerinde adâvetleri olmakdan nâşî rast geldiği İngiliz sefâyinine dahi ta'arruz ederek bundan akdem bir kıt'a İngiltere sefînesini ahz ve ba'zı ufak kayıklar ile dahi niçe İngiliz tüccârını istirkâk ve emvâl u eşyâlarını intihâb eylemek hasebiyle İngilizler bu husûsu krallarına yazup mesfûrdan şikâyet eylemeleri ile kral dahi korsan-ı mesfûru elbette ve elbette ahz ve elegetürmek için bir kıt'a cenk sefînesi donadup göndermiş. Sefîne-i mezbûre, korsan-ı mesfûru arayarak Silifke ve Aklıman taraflarına gelüp bunu tecessüsde imiş. Korsan-ı mesfûr o esnâda hasta olup kar veyâhûd bir parça buz talebi ile Kıbrıs'da Girine havâlîlerine varup kar istedikde bulunmamağla Silifke dağlarında bulunur deyu kendüye cevâb virildi. Mesfûr dahi olduğumuz sefîne ile kalkup Silifke'ye doğru hareket ve İngiliz kapudanı dahi bunu aramak takribiyle Silifke'den kalkup Kıbrıs'a doğru

gelür imiş. Sabâha karîb biz altmış sekiz mikdârı üserâ-yı müslimîn ile anbarda mahbûs iken sefinede bir hareket vâkı' olmağla suâl eyledik. İngiliz gemisi var imiş deyu haber aldık ve du'âya başladık. Kâfir hasta ve dōšek esîri idi. Ancak sefine kullanmasını pek bilür idi velâkin İngiliz gemisi yirmi çift kürek ve her bir küregi altışar âdem çekilmek ile yürür bir sefine olmağla hemân üzerine sürüp gelmeğe başladı. İbtidâ rûzgâr şedîd olup, İngiliz rûzgâr altında bulunmak hasebiyle az kaldı ki bizim olduğumuz korsan-ı mel'ûn halâs ola. Velâkin Allahu Te'âlâ inâyet edüp hemân rûzgâr kesilüp gemi şöyle kaldı. İngiliz kürek ile sürüp üzerine varır iken korsan cenge başlayup birkaç top atmışken İngiliz sükût ederek temâm menzilini buldukda bir top ile birkaç çarmihını kat' ve ikinci top ile baş direğini şikest ve üçüncü top korsanın yatduğu yere düşüp ve küllen umûrına uğrayup bir mikdâr rahne etdükdüden sonra gayrı tayanamayup yanında olan birkayık ve iki fülükadan korsan-ı mesfûr fülükaya ve bütün tâife ve zabitleri diger iki kıt'a büyük kayıklarına süvâr ve gemide olan akçe sanduklarını alup ve bizi bırakup sefinenin hâlî tarafından firâr eylediler. İbtidâ sefinenin cebahânesine ateş virmek için yemleme edüp fülükadan ateş virmişler iken inâyet-i Hakk-ı Bârî olup esîrlerden bir Yahûdiyye görmekle eline bir desti girmiş hemân yemlemenin üzerine döküp o takribile sefine halâs oldu. Firârîleri gördüklerinden sonra İngiliz dahi fülûka donadup ardlarına düşmüşler idi. Başbuğlarının bindikleri kayığa yetişüp akçeleriyle ma'an anları ahz velâkin kapudanın fülukası ile ol bir kayıkda olan neferleri firâr eylemişlerdir. Bu esnâda gelüp olduğumuz korsan sefinesini İngiliz yedekleyüp, bizi toğru Silifke İskelesi'ne ihrâc ve sefineyi istishâb eyledi. Biz altmış sekiz aded ehl-i İslâm idi, içimizde beş altı senelik esîr var idi. Mesfûr korsan bizi aldığı vaktten beru yalnız o sene on sekiz müslümân sefinesi alup bu sene dahi dört kıt'a pirinç yüklü Mısır tüccârı sefinesi ahd eylemiştir. O zemândan bu âna gelince görüp ve görmediğim sefâin-i müslimîn katî vâfir olup ve aralıkda aldığı ada keferesi sefinelerinin nihâyeti yokdur ancak anların akçe ve zahîrelerini alup kendülerini ve sefinelerini ıtlâk eyler idi. Ve biz mahbûs olalı yüz mikdârı Müslümânı satmışdır ve katî vâfir akçesi var idi. Kendüsü iki sandık altun götürüp ve İngilizlerin aldığı firârî kayıkda bir sandık altun ve sekiz on kise beyaz akçe var imiş. Sonra bizler Silifke'de iken şöyle istimâ'mız oldu ki korsan-ı mesfûr yeni

aldığı pirinç seffinesine varup binmek esnâsında İngiliz seffinesi dahi sürüp yerişmek ile o gemiyi dahi yakup yine fülükasıyla firâr etmiş ve İngiliz kapudanın sözü bu idi ki kral bana ya başın ya başı deyu emr etmekle her ne mahalle gider ise inşa-Allah varup bulup ahz ederim diyerek gitdi. Zannım budur ki elinden halâs olamaz. Zîrâ gemisi musanna' gemidir. Yelken ve kürek kullanur ve işi ancak bu kâfiri tutmakdur. Ve bu kadar zemândan beru ve âhar tevâif-i mesfûre zahîre ve cebelhâne yetiştirmeseler bu mikdâr mel'aneti edemed idi. İnâyet-i Bârî ve kubbet-i baht-ı şehriyârî ile mesfûr bu vech üzere belâsını bulup bu kadar ümmet-i Muhammed yedinden halâs olmuşlardır ve bunlar birbiriyle ortak ve bir mahallde kışla eder üç korsan idiler. Biri Garilo ki Ülgün taraflarından bu sene-i mübâreke Fransız seffinesinde ahz ve salb olunmuşdur ve birine dahi kapudan Cüvani dirler idi anı dahi bundan akdemce İngiliz veyâhud ocaklu tarafından ahz etmişler deyu seffinede istimâ' eyledik. Bi-hamdi-lillâhî te'âlâ anın dahi ahz olunduğı vâkı'dır. Lâkin ne taraftan olduğu ma'lûmum olmadı. Fillahilhamd şimdilik Akdeniz'de böyle korsana müte'allık seffine kalmayup devletlü efendilerimiz hazretlerinin himmet ve teveccühleriyle emniyyet hâsıl olmuşdur ve seffine-i mezbûre üst lombarında yirmi mikdârı top i'mâl olunur vüsat bir serî'ü's-seyr bir kalyon olup yüz altmış ziyâde neferâtı var idi. Ve şimdiye dek katî vâfir şeye mâlik olup senede birer def'a mâmelikini Malta'ya göndererek andan hayli şey iddihâr etmekle bu sene Kasım'da Garblu misüllü o dahi varup gitse gerek idi deyu takrîr eder.

Birkaç gün mukaddem İngiliz elçisinin virdiği haber tahkik oldıkda zâhir oldu.

Ek 3.

Kaynak: BOA, A.DVN, Dosya nr. 245/60

Üstte: Vezîr-i mükerrem izzetlü, ref'etlü kapudan paşa hazretleri, Tunus vekîlleri ile bu husûsu söyleşüp bir sûrete ifrâğ edüp arz eyleyeler deyu buyuruldu.

Devletlü, inâyetlü, merhametlü, şefkatlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Arzuhâl-i garîbeleri budur ki, bundan akdem bin yüz dört senesinde

Cezayirli taifesiyle Tunus ahâlîlerinin beynlerine şikak ve ihtilâl zuhûru esnâsında Tunus eşbehlerinden ba'zıları der-i devlete gelüp mâbeynlerin ıslâh için pederimiz Kapucubaşı Osmân Ağa kulların kendilerinin talebleriyle mübâşir alup bir müstemen (...) şityesiyle mezbûr pederimiz kulları Tunus'a dâhil olup, ol cânibi ıslâh etdikden sonra ol vakitte Tunus'da vatan begi olan Mehmed Beg hizmeti mukabelesine merkurum pederimiz kullarına dört bin guruş ücret virüp ol dahi, "Bu akçe sizde tursun. Varalım Cezayir tarafını dahi ıslâh edelim. İnşa-Allahu Te'âlâ avdetde aluruz" deyu meblağ-ı mezbûru ba'de'l-kabz mûmâileyh vatan begi Mehmed Beg'e emânet vaz' edüp mahall-i merkurumdan kalkup Cezayir'e giderken bi-emrillahi te'âlâ duka sefinelerine rast gelüp, esîr olup ve on iki buçuk kise akçeye bahâsı kat' olunup lâkin pederimizin mâl-ı ıtlâk olunur bir şeyi olmamağla halâs etmek mümkün olmayup yedi senedir küffârın selâset-i iğlâsın ve bend-i zindân çeküp kalmışdır. Bu yetimlerini dahi bu kadar müddet-i medideden beri bî-kes ve garîban kalup hâlimiz dîğergûn olmuşdur. Zâhirâ benüm merhametlü efendim Tunus ahâlîleri pederimizi beynlerin ıslâh için kendileri mübâşeretine tâlib ü râgıb olup götürdiler. Kendü işlerine esîr oldu ve pederimize virdikleri dört bin guruş ücret dahi merhûm olan vatan begi Mehmed Beg'in zimmetinde kaldı. Hâlâ Tunuslular şimdi bundadır. Merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki, mezbûr pederimiz kullarının ihtiyârlığına merhameten ve bu garîbelerin hâl-i dîger-gûnlarımıza şefkaten husûs-ı mezbûru vezîr-i mükerrem, sa'âdetlü kapudan paşa hazretleri i'lâm edüp pederimiz kulların mezbûrlara tahlîs veyâhûd ol vakt ücret virdikleri dört bin guruşu tahsîl için fermân-ı âlîleri ihsân buyurıla ki anımla pederimizi âhir ömründe küffâr elinde halâs edelim. Bâki merhamet ve mürüvvet semâhatlü sultânım hazretlerininidir. Bende Kasım, Bende Mehmed, Bende Emine.

Derkenar Üstte: İ'lâmları ve arzuhâl mücebince şürûtuyla hüküm buyuruldu.

Derkenar: Ma'rûz-ı bende bî-mikdâr budur ki,

Bundan akdem yüz dört senesinde Cezayirli ile Tunuslunun mâbeynlerinde olan şekavet ve ihtilâllerin men' ü def'i için taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ta'yîn olunan Kapucubaşı Osmân Ağa kulları Tunus'a varup

dâhil olduktan sonra tekrâr Cezayir'e giderken bi-emrillahi te'âlâ eyâdî-i küffâra giriftâr ve esîr düşüp hâlâ Tunus vekîllerin çağırıp bu husûs bir sûrete ifrâğ ve huzûr-ı sa'âdete i'lâmı fermânları buyurulmağın emrleri üzere Tunus vekîllerin getürdüp bu husûs müzâkere olunup bir ilâcî görülmek üzere ihtimâm olundukda mezbûrlar, "Tunus vatan begine ve dayısına hitâben müekked fermânları buyurulduğu hâlde inşa-Allahu te'âlâ imtisâl-i evâmîr-i aliyye bu husûs eshel vech üzere vücûd-pezîr ve tahlîs etdirirlerdi" deyu cevâb virmişlerdir. Ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda emr ü fermân sa'âdetlü sultânım hazretlerininindir.

Ek 4.

Kaynak: C.ADL, nr. 5/299

Üstte: Hasmını buradan ahz ve huzurumuzda mürâfa' olunmak buyuruldu.

Devletlü ve sa'âdetlü ve inâyetlü, merhametlü, adâletlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Bu câriyeleri Sakız sâkinelerinden olup, Sakız istilâsında kefereye vâlidemi ve büyük vâlidemi ve teyzemi ve bu fakireniz esîr düşüp, vâlidem ve büyük vâlidem ve teyzem fevt olup ve bu fakire câriyeniz Mora fethinde Kürd Hasan Paşa'nın i'âneti ile halâs, vâlidelerimden intikal eden mâlımı ve mülklerimi Dâ'î Şa'ban nâm kimesnede bulup bir def'a kapudan-ı sâbık Süleyman Paşa huzurunda mürâfa' ve şer'an isâbet eden mâlımı şer'an hükm olunup ve yedime hüccet-i şer'iyeye virilmiş iken hükm olunan mâlım henüz yedime teslîm olunmadan hasmım Şa'ban, sakız'dan firâr ve Âsitâne'ye gelüp ve bu fakire câriyeniz de ardınca gelüp ve şeyhülislâm hazretlerinden mün'akd ve fetevâ-yı şerîfe ve sa'âdetlü efendimizin huzur-ı Çehârşenbih günü mürâfa' ve fazîletlü İstanbul efendi yedime müceddeden hüccet-i şer'iyeye ve hüccet mücebince iki kıt'a fermân-ı âlî ki bir veçhile Şa'ban'ın elindeki fermânlara amel olunmayup ve Şa'ban'ın yedinde bulunan fermânın derkenârı çıkup ve terkin oluna deyu yedime fermân ihsân olunup ve lisân-ı dürer-bârnız ile Şa'ban'a tenbîh eylediniz ki, "Sakız'a dâhil oldukda bu hükm olunan mâlî bu hâtûna teslîm eyle"

deyu ve hasmım Şa’ban benim ile Sakız’a gitmeyüp Paşaoğlu Ali Paşa mezbûru kendü hânesine saklamış ve bize yemîn eyledi ki “Şa’ban, Sakız’a gitdi” deyu. Bizler Sakız’a varup hasmım Şa’ban’ı bulamayup ve bu fakireye ihsân olunan fermânlar ve hüccetler sicillâta kayd olunduklarında ve Şa’ban, mezbûr Paşaoğlu ile üç ay sonra gelüp hükm olunan mâlımızı hüccet-i şer’iye ve fermân-ı âlî ile talebiyle vardığımızda Şa’ban ile Ali Paşa bir şikâyet ... çıkarup tekrâr da’vâsı intikal oluna deyu ve Sakız nâibi efendi dahi bunlara cevâb virdi ki, “Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri bu da’vâdan bizi men’ eylemiş ve hükm olunmuş ve senin bu fermânın arzuhâl sözidür, bir vechle dinlenmesi memnû’dur. Varın bunların mâlını teslim eylen” deyu tenbîh ve yedimize mürâsele virmiş iken ve mülklerimiz ol cânibden nâib ta’yîn olunup birkaç gün mürûrunda tekrâr bizi şer’e getürüp ve mürâfa’ya düşürüp ve yedimizde olan hüccetleri ve fermânları bilkülliye inkâr ve “Bunlar İstanbul’da bir âdem ücret ile tutup bu Şa’ban’dır deyu bir takrîb ile huzûra çıkarmışlar. Ben ol âdem değilim” deyu şirrete sâlik olup ve bu fakiriniz de hâkimü’l-vakte cevâb eyledim ki, “Hüccetin ve fermân-ı aliyenin ve bununla huzûrda mürâfa’ olduğumuz isbât ederim” didüğümde şâhidlerimi din(leme)yüp ya sulh olursun ya hikm eylerüm deyu hüccete fermân ile hakkımı ibtâl eylemek karâr edüp huzur-ı hâkpâyınıza yüzüm sürüp geldim, Allah aşkına, Resûl-i Kibriyâ hürmetine pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin başıçün mezbûr Şa’ban yine bu tarafa gelüp kendüyü ihfâya çekmiş, ahz olunup ve Çehâşenbih günü huzurunuzda mürâfa’ ve ahvâline vukuf tahsîl olundukda mübâşir ma’rifetiyle mâlımız mahallinde teslim ve icrâ-ı yı hak eylemeniz bâbında fermân-ı celîlü’ş-şân niyâz olunur. Bâki fermân devletlü sultânım hazretlerininindir. Bende Hadice Hatun.

Derkenar 1: İ’lâmları mücebince teslim oluna deyu buyuruldu.

Derkenar 2: Ma’rûz-ı dâ’î oldur ki. Medîne-i Sakız sâkinelerinden zâtı ba’de’t-arafü’ş-şer’ ma’rife olan sâhibe-i arzuhâl Hadice nâm hâtûn medîne-i mezbûrede bundan akdem vefât eden vâlidisi ile bint-i Mustafa’nın Labovî’de(?) karındaşı olmağla medîne-i merkumede vâkî’ müteveffâ-ı mezbûrenin terekesinden emlâkinin mecmû’una vaz’-ı yedi mütehakkık olan derûn-ı arzuhâlde mestur Şa’ban nâm kimesne muvâcehesinde bin

yüz elli senesinde harbî keferenin medîne-i merkumeye istilâsı vaktinde sagire iken vâlidem mezbûre ile (...) bizi kefere-i mersûm ahz ve esîr edüp dârü'l-harbe idhâl eylediklerinde vâlidem mezbûre bir takrîb ile nefsinı tahlîs ve medîne-i mezbûreye geldikten sonra emlâk ve eşyâsın zabt edüp ben dârü'l-harbde esîr iken vâlidem mezbûre medîne-i merkumede vefât etdikde mezbûr Şa'ban medîne-i mezbûrda vâkı' lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd ve'l-müştemilât terekesinden iki bâb mülkümüz ile medîne-i merkumeye tâbi' Vaslonko(?) nâm karyede ma'lûmü'l-hudûd bir kulle ve on üç kulaç ta'bîr olunur bağçemin mecmû'una vaz'-ı yed etmegın emlâk-ı mezbûreden bana isâbet eden nısf hisse-i irsiyyemi bundan akdem medîne-i merkumede kapudan paşa hazretleri huzûrunda mün'akd meclis-i şer'de donanma-yı hümâyûn kadısı es-Seyyid Yahya Efendi ve sâbıka stanbul efendisi fazîletlü Şa'ban Efendi huzûruna yedimde mevcûd iş bu iki kıt'a hüccet derûnlarında tahrîr ve beyân olunduğı üzere mezbûr Şa'ban'dan taleb ve da'vâ eylediğimde mezbûr Şa'ban cevâbında evvelâ müteveffâ-ı mezbûrenin (...) kızı olduğumu, sâniyâ terekesinden emlâk-ı mezbûrenin mecmû'una vâz'ü'l-yed olup bi'l-cümle i'yâli yedinde kaime mevcûd olduğunı ikrâr etmekle mezbûr Şa'ban'ın ıgrâmı üzere emlâk-ı mezbûrun nısf hissesi mûmâileyhâ yedine i'tâ eyledikleri hüccet-i şer'iyelerde beyân olduğunı üzere ba'de'l-yevm ve bana teslim için mezbûr Şa'ban'a tebşir olunmuşıdi deyu da'vâ etdikde mezbûr Şa'ban dahi cevâbında müdda'a-i mezbûre Hadice'nin vâlidesini kızkarındaşım merkume ile fevtinde müdda'a-i mezbûre Hadice (...) olmağla müteveffât-ı mezbûrenin verâseti ancak bana müstehak olmuşdur deyu müteveffât-ı mezbûre terekesinden olup hâlâ yedimde kaime ve mevcûd olan emlâka vaz'-ı yed ederim didikde müdda'a-i mezbûrenin (...) dârü'l-harbe lühûku kazâya mekarin olmayup müsellemeden avdet eylediğı şühûd ve udûlüyle sâbit olmağın mücebiyle müteveffât-ı mezbûrenin terekesinden nısf hissesini müdda'aye-i mersûmeye teslim merkum Şa'ban'a tenbîh olunduğı huzur-ı âlişânlarına i'lâm olundu. El-emrû li-men-lehü'l-emr, fi 8 Şa'ban sene 134.

Ek 5.

Kaynak: BOA, A.DVN, Dosya nr. 854/84

Üstte: Mücebince şer'le hüküm buyuruldu.

Devletlü, mürüvvetlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Bu câriyeleri Sakız sâkinelerinden iken vâkı' olan istilâda sagireliğim hâlinde küffâra esîr olup bu fakirei Venedik Körfesi'ne götürüp ba'dehu Mora Cezîresi'ne götürüp cezîre-i Mora bi-hamdillahi te'âlâ feth olunup Kürd Hasan Paşa'nın i'âneti ile bu fakire esîrlikden halâs oldukdan sonra vatan-ı asliyyemiz olan Sakız'a vardukda pederim ve vâlidem vefât etmiş bulunmağla emlâk ve arâzîlerini tecessüs etdükte Sakız sâkinelerinden Daim Şa'bân nâm kimesnenin zabt u tasarrufunda bulunan emlâklar bu câriyelerine pederim ve vâlidemden müntakil emlâklerden olmağla alup zabt etmemize (...) virmeyüp da'va-yı şer' olundukda itâ'at etmeyüp mütegalibeden hevâsına tâbi' ümerâ-yı deryâdan Hüseyin Paşaoğlu Ali Paşa nâm kimesnenin yanına firâr edüp ol dahi hasmım tarafına mu'în olmağla bu fakirenin mücerred hakkımı ibtâl kasdıyla dürlü isnâdlar ile beni havfa düşürüp bir vechle mezbûr Hüseyin Paşaoğlu'nun (...) ve ta'addisinden mahallinde hakkım ümerâ-yı (...) olmadığı ecilden merhamet buyurup mezbûr Hüseyin Paşaoğlu'nu hasmım tarafına ve da'vamıza karışdırılmayup davâ'cım mezbûr Şa'bân ile Vezîr-i mükerrrem kapudan paşa huzûrunda murâfa'a ve şer'le emlâklerim gerüye redd ve alıverilmek bâbında kapudan paşaya hitâben fermân-ı âlî recâ olunur. Bâki fermân sultânımıdır. Bende Hadice.

Ek 6.

Kaynak: BOA, C.HR, nr. 153/7627

Françe elçisinin takrîri tercümesidir, fî 4 L sene 1162.

Bundan akdem Maltalı yedine giriftâr olan Mustafa Paşa bendelerinin halâsı husûsunda matlûb-ı Devlet-i Aliyye üzere Françe pâdişâhı mûmâileyhin halâsına dikkat u ihtimâm ve bu bâbda icrâ-yı merâsim-i

musâfâtda taraflardan kusûr olunmayup velâkin Maltaluya ekserî alâkadâr olan düvel-i âhırânın miyânede câri dostluk ve safvete hasedlerinden nâşî madde-i mezkûrede ba'zı su'ûbet zuhûr etmiş iken Françe pâdişâhı bu emrin husûlüne mâlen ve bedenen sarf-ı makdûr eylediğine binâen Malta'nın gıranmastoru Françe Devleti'nin ibrâm u ilhâhına mûmâişât birle bundan dört ay mukaddem paşa-yı mûmâileyhin tahliye-i sebîline râzı olduğu ve Malta Cezîresi'nde mukim Françe Devleti'nin maslahatgüzârı Malta limanında mevcûd bulunan Françe sefâyinin birine mûmâileyhi süvâr ve cezîreden ihrâcına murâd eylemiş iken paşa-yı mûmâileyh hikmeti ma'lûm olmayan sebebden nâşî muhâlefet üzere olduğu bundan akdem bir kıt'a takrîr-i sâdikanem ile huzûr-ı aliyyelerine hulûsâne arz u ilâm olunmuşidi ve paşa-yı mûmâileyh bundan böyle Malta'da ikamet üzere iken Malta'da mevcûd üserâ-yı müslimînin tuğyânı zuhûr ve muvâhaze olunanlar iş bu fitnenin hudûsu mücerred paşa-yı mûmâileyhin reyî ile olduğunu tevâtüren haber virmeleriyle töhmeti zâhir ve âşikâr olduğuna binâen ahâli-i Malta'nın ve ricâlinin mûmâileyhin üzerine hamle ve hücûmu derkâr idi. Velâkin Françe maslahatgüzârı mûmâileyhin sıyâneti ile mukayyed ve üzerine vaz'-ı yed etdirmeyüp paşayı bir takrîb ile muhâtaradan tahlîs eylemek için mahfî bir mahalle vaz' edinceye değin azîm zahmet ve meşakket çekmiş. Bu keyfiyet-i garîbe Françe pâdişâhına mün'aks oldukda kat'â ârâm virmeksizin mahsûs bir kıt'a şityeyi ucâleten Malta'ya irsâl ve ne takrîb ile mümkün olur ise paşa-yı mûmâileyhi cezîreden ihrâc ve gönderilen şitye ile Âsitâne-i sa'âdet'e emnen irsâl eylemesi tedbîrine teşebbüs eylemek üzere Malta'da olan maslahatgüzârına müekked tenbîhler irsâl eylemiştir. Ancak bu keyfiyet-i garîbe vuku'unda paşayı teslim eylemek elimde değildir. Malta ricâlinin reyî olmadukça deyu gıranmastoru teslimden tehâşî birle cevâb eylemişti. Elhâletühazihi Françe pâdişâhının bu bâbda derkâr olan sa'y u ihtimâmı beyândan müstağnî olduğuna binâen memûldür ki paşa-yı mûmâileyh halâs bulup selâmet ile bu cânibe çıka gele velhâsıl Françe padişâhının elinden gelen ne ise Devlet-i Aliyye'nin hâtırına ri'ayeten dirîğ eylemez. Ve bâlâda mezkûr keyfiyetin haberi ile bu def'a Âsitâne-i sa'âdet'e gelen Françe şityesi bu tarafda tevakkuf etdirilmeyüp Malta'ya mahsûs cevâblar ile ve keremiyetlü ibrâm ve ilhâhlarım birle Malta'ya irsâl ve emr-i

âlîlerine imtisâlen bu müşkil maddenin halline ve emrin husûlüne dâ'îleri tarafından dahi sarf-ı amdkûr olunacağı ma'lûm-ı devletleri buyurulmak için keyfiyyet-i mezkûre minvâl-i muharrer üzere hâk-pây-ı devletlerine arz u i'lâm olunur deyu elçi-i mûmâileyh dâ'îleri tahrîr eder.

Ek 7.

Kaynak: BOA, A.DVN, Dosya nr. 475/32²⁰⁸

Üstte: Mûcebince şer'le dîvânda hüküm buyuruldu.

Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Bu kulları bundan akdem dergâh-ı âlî cebecilerinden elli yedinci bölükde yoldaş iken Stonibelgrad Muhârebesi'nde küffâr-ı hâk-sâra esîr düşüp, yirmi üç seneden beru demür ve zincir çeküp bir tarikile halâs olmuşiken yine ol havâlilerde ve ol tarafdan bir zımmî avretin İslâm ile müşerref edüp kendüme Allahu azîmüştânın emri üzere sâir üsâra miyânında tezvic edüp ve kendüden evlâdım olup hâlâ İslâma getürüp ömrüm oldukça du'âya müdâvîm iken Maçun voyvodası olan nâm kimesne bu sünûk-ı menkûh olan avret (...) deyu zabt ederim alup gadr etmeğin mezbrûrun yedimde olan fetevâ-yı şerife manzûr-ı aliyye buyurulup menkûhum virilmek bâbında Babadağı vâlîsi hazretlerine fermân ihsân buyurulup ve fermân harcı dahi in'âm buyurulmak bâbında fermân sultânımıdır. Bende Ali.

Ek 8.

Kaynak: BOA, A.DVN, Dosya nr. 253/90

Üstte: Şer'le hüküm buyuruldu.

Sa'âdetlü ve mürüvvetlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Bu zımmî kulları Rum taifesinden olup bundan akdem Belgrad muhârebesinde esîr-bend olup ehl-i iyâlîm ve akrabam zımmîler Benefşe(?) yanında gaybet olup hâliya Üsküp Kazası'nda zevcem zımmiye

²⁰⁸ Dosyaya sonradan 1121 tarihi verilmiş. Ayrıca bunun dosya numarası kontrol edilecek. Belgeye 1121 tarihi verilmiş ama tarihin 1123/1711 tarihinden sonraya ait olması gerekiyor.

ve kızkarındaşım zımmiye ve üç evlâdlarım ve amucam zımmî olup ve bir oğlum zımmî dahi Mihaliç Kazası'nda olup ve kızkarındaşım zımmiye Burusa'da olup, mezbûrlar zikr olunan kazalarda her biri esîr olmalarıyla sultânım[dan] mercûdur ki, mezbûrlar mahallinde şer'ile halâs olunmak bâbında kadılarına hitâben fermân-ı şerîf recâ olunur. Fermân sultânımındır. Rum Nikola zımmî

Ek 9.

Kaynak: BOA, A.DVN, Dosya nr. 858/29

Üstte: Paşa Sancağı irilmesi irâdem. Sen timarı arz edesin deyu hüküm buyuruldu.

Devletlü ve sa'âdetlü ve fukaraya merhametlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Arzuhal-i kulları, Ustorgon Kal'ası sâkinlerinden olup ba'dehu Budim Kal'ası'nda gelüp pederim Ali Odabaşı şehîd olup bu kulları yedi sekiz yaşında iken dârü'l-harb keferesine Budim Kal'ası'nda esîr olup küffâr-ı hâk-sâr Peç Kal'ası'ndan üç yüz sa'ât mikdârı öte götürüp bu âna degin esîrlik çeküp elhamdülillâhi te'âlâ şevketlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin zamân-ı adâletlerinde elçi paşa hazretleri Peç'e geldüğü haberin alduğum sâ'at, dört oğlum ve bir kızım ve ehl-i iyâlim anda bıragup dağdan dağa çıplak ve urbân ve aç ve susus firâr eyleyüp elçi paşa hazretlerinin yanında geldükde elhamdülillâhi te'âlâ halâs müyesser olup ve hâliyâ elçi paşa hazretlerinin yanında olurum ve benim yedi sekiz yaşında Budum Kal'ası'nda esîr olduğum devletlü sultân efendimiz çerâğ eyledüğü avret bilür ve elçi paşa hazretleri ile Belgrad'a geldükde küffâr-ı hâk-sârını depüp cem'iyet eylediler. Elçi paşa hazretlerinden izn alup andan dahi firâr edüp tağdan tağa gelüp Sofya'da elçi paşaya yetişdim. Bir garîb derdmend bî-çâre kulunuzum. Devletlü efendimin iltâf-ı kerîmlerinden niyâz ederim ki bu kullarına Rumili aklamından bir eyüce timar ile çerâğ eyleyüp evkat-ı hamsede du'âlarında olup ve sefer oldukda pâdişâhım uğruna ve dîn-i mubîn uğruna sefer eyleyem. Bâki merhamet sultânımındır. Bende Esîr Yusuf.

Derkenar: Evâhir-i M sene 133"

Ek 10.

Kaynak: BOA, HH, nr. 6/189

Dest-i Aceme giriftâr olan Kars ağası Camuş Hüseyin Ağa iş bu mâh-ı Receb-i şerîf'in selhinde Kars'a gelmek ile merkumun takrîridir.

Be-kazâ-i Allahu Te'âlâ bu sene ordu-yı İslâm askerine vâkı' olan tezelzül takrîbiyle asker bi'l-cümle avdet edüp, ben yeniçeri piyadesiyle metrisde bulunup ahşamdan sonra Kızılbaş askeri metrislere hücum ve bir mikdâr cenk ü kîtâlden sonra mukavemet bir vechle mümkün olmayup metrislerde bulunan piyade askerini ve beni dahi ahz edüp ordu-yı aceme götürdiler. Ol gice habse virdiler. Ferdâsı beni Nadir Şâh'ın huzûruna götürdüp ve bana cevâb eyledi ki, "Osmânlu askeri Kars'da cem'iyet ederler ise üzerlerine varır ve muhâsara ederim ve illâ anda dahi cem'iyetleri yok ise Kars'a ve Ahîsha'ya varmam. Bayezid ve Van taraflarına giderim. Birkaç def'adır Osmânluya tahrîr ederim ki ümmet-i Muhammed beyninde bu kîtâl olmasun ve fukara dahi pâymâl olmasun. Yine üzerime asker çeküp gelürler. Niçün hayurlu maslahata râzı olmazlar" deyu bana hitâbdan sonra beni Mustafa Hân'ın çadırına götürdiler ve üç gün ardularında eglendim. Ba'dehu beni murahhas eylediler ve bana iki yüz elli kadar piyade yeniçeri ve evlâd-ı Fâtîhân bahş edüp ve devletlü Ahmed Paşa efendimize bir mektûb beni bu tarafa göndermek murâd eylediklerinde tekrâr Nadir Şâh beni huzûruna götürdüp cevâb eyledi ki, "Kars ve Çıldır taraflarına gitmem lâkin taşrada zahîrelerini buldurur isem alurum ve Ahmed Paşa hazretlerine söyle bana birkaç eyüce at göndersün". Ben dahi cevâb etdim ki, "Şâhim! Ahmed Paşa hazretleri adadan salt çıkup Kars'a geldi ve Kars'a dahi geçen sene bu kadar muhâsara çekdi. Şâha lâyk anda atlar bulunmaz". Sonra didi ki, "Hele sen söyle eyüce bulurlar" didi. Ve Bağdad tarafına gönderdikleri elçi benim ile Kars tarafından gönderilmek murâdı idi. Lâkin askerin avdetinden bunların ihtilâli ihtimâliyle bu tarafdán göndermeyüp Bağdad cânibine gönderdi. Ve bir daha cevâb etdi ki, "Ahmed Paşa hazretleri geçen seneden beru hünkâr hazretlerine olan hıdmet ve sadâkati ve gayret ve himmeti ve mukaddemâ gönderilen elçilerimize olan ikrâamı sebebiyle cümleden ziyâde kendüye i'timâdım vardır. On beş güne dek bu götürdüğün kâğıdın cevâbına muntazır olurum. Bir tarafa hareket etmem. Paşa hazretleri elbetde kâğıdın cevâbını göndersün" deyu tenbîh eyledi ve beni taşra çıkarup Mustafa Hân'ın çadırına gönderdiler ve şâh-ı mezkûr mecmû'u ordusu askeri ile şimdiki hâlde Üçkilise pîşgâhında oluruz. Ben mahall-i mezbûrdan mufârekat edüp üç günde Kars'a geldim.